

Tyrimas

**Rytų partnerystė ir Lietuva:
iššūkiai NVO, sprendimai ir galimybės.
Baltarusijos atvejis**

**Viešoji įstaiga
„NVO teisės institutas“**

2021 m. rugpjūtis
Vilnius

2021 m. Lietuva

Autorius: NVO teisės institutas

Kontaktas: Dominyka Urbanavičiūtė, dominyka@nvoteise.lt

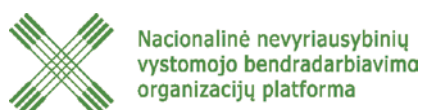
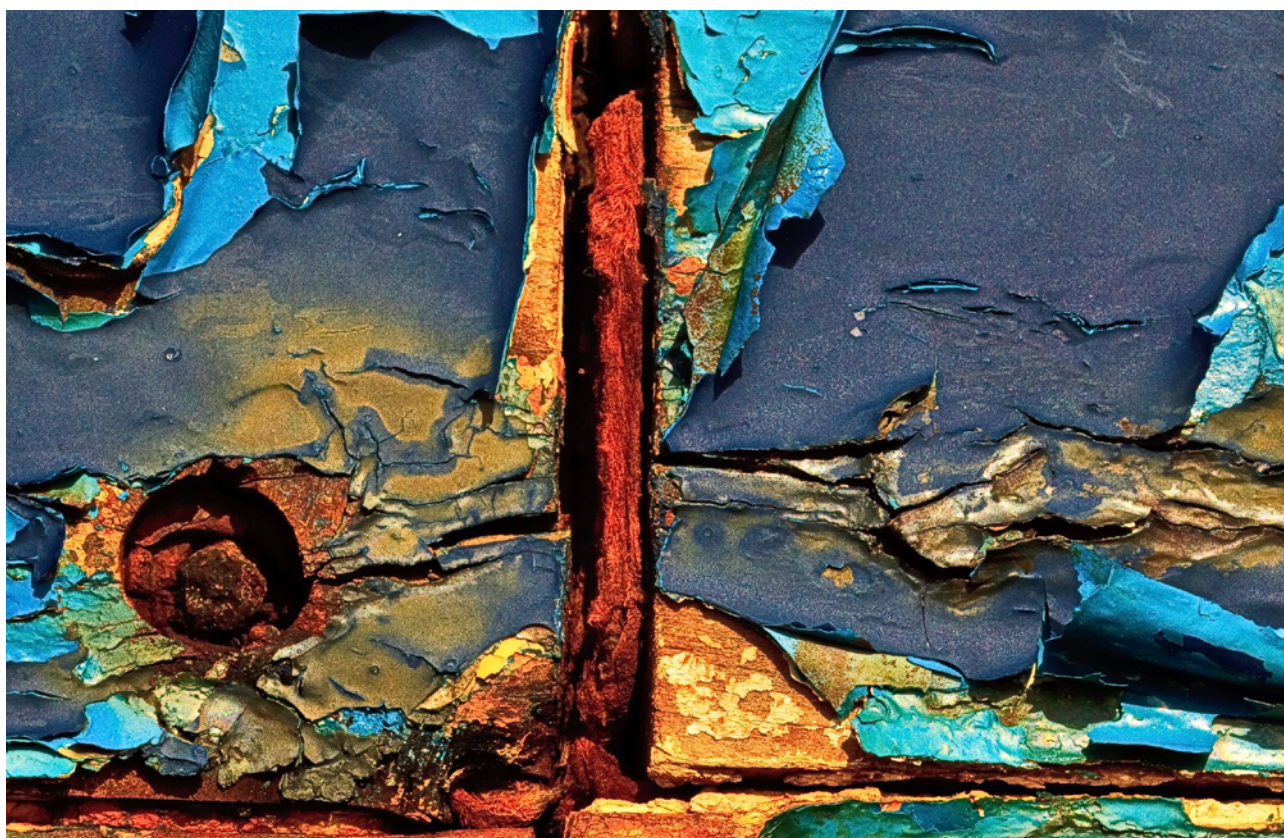
Viršelis: @Mr_tt/Unsplash.com / @Nitish Meena

Leidiny s parengtas projekto „Visuomenė ir NVO – Vystomasis bendradarbiavimas ir humanitarinė pagalba“ metu. Projektas finansuojamas pagal 2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 10 prioriteto Visuomenės poreikius atitinkantis ir pažangus viešasis valdymas Nr. 10.1.2-ESFA-K-917 priemonę „Visuomenės nepakantumo korupcijai didinimo ir dalyvavimo viešojo valdymo procesuose skatinimo iniciatyvos“. Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų parama šio leidinio parengimui nereiškia jos pritarimo turiniui, už kurį atsakingi jo autoriai ir negali būti laikoma atsakinga už leidinyje pateikiamos informacijos naudojimą.

Projektą koordinuoja:

Nacionalinė nevyriausybių vystomojo bendradarbiavimo organizacijų platforma.

Turinys

Įvadas	3
1. Rytų partnerystė	4
1.1. Istorinis kontekstas ir Rytų partnerystės įgyvendinimas	4
1.2. Rytų partnerystė ir NVO	7
2. Baltarusijos atvejo analizė	10
2.1. Baltarusijos pilietinė visuomenė	10
2.2. NVO veiklos reguliavimas ir perspektyvos	11
3. Lietuvos politika, jos prioritetai ir strategija Baltarusijos pilietinės visuomenės atžvilgiu	16
3.1. Lietuvos parama Baltarusijoje veikiančioms visuomeninėms organizacijoms	16
3.2. Teisinės garantijos ir iššūkiai baltarusių NVO Lietuvoje	19
Išvados	23

Sąvokos

EKP – Europos kaimynystės politika;

EP – Europos Parlamentas;

ES – Europos Sąjunga;

EURONEST – Rytų partnerystės parlamentinė asamblėja;

NVO – nevyriausybinė organizacija;

PVO – pilietinės visuomenės organizacija (šiam tyrime sąvokos NVO ir PVO vartojamos kaip sinonimai);

TDO – Tarptautinė darbo organizacija;

VU – Vilniaus universitetas.

Įvadas

Tyrimo tikslas – analizuojant Lietuvos ir Baltarusijos partnerystės atvejį, akcentuoti Baltarusijos pilietinės visuomenės ir NVO veiklos ypatumus.

Tyrimo uždaviniai: (1) aptarti Baltarusijos pilietinės visuomenės bruožus; (2) išskirti NVO veiklos ypatumus Baltarusijoje, atsižvelgiant į taikomas veiklos ribojimo priemones, organizacijų nykimo tendenciją; (3) aptarti Lietuvos skiriamą paramą Baltarusijos pilietinės visuomenės ir Baltarusijoje veikiančių visuomeninių organizacijų atžvilgiu; (4) apžvelgti Lietuvos Respublikoje veikiančių baltarusių NVO padėtį, iššūkius ir jų sprendimus.

Tyrimo aptariama Rytų partnerystė, kaip speciali Europos kaimynystės politikos rytinė dimensija, kuri, nors ir vertinama teigiamai, turi savo galimybių ribas. Pavyzdžiui, šalys partnerės yra iki šiol skirstomos į pažangių ir mažiau pažangių valstybių grupes, o padėtis Baltarusijoje nuo projekto pradžios nepakito ir net paaštrėjo. Tyrimo analizuojami per pastarąjį dešimtmetį įvykę Baltarusijos pilietinės visuomenės pokyčiai. Galiausiai, atsižvelgiant į sudėtingą NVO aplinką Baltarusijoje, pristatomos Lietuvos iniciatyvos ir priemonės, kurių imtasi siekiant padėti Baltarusijos pilietinei visuomenei. Tyrimo nustatoma, kad nepaisant palankios teisinės aplinkos Lietuvoje, čia netrūksta spragų, o Lietuvos strategija trečiojo sektoriaus, turinčio tarptautinį aspektą, atžvilgiu yra vis dar neapibrėžta.

Tyrimo vertintas laikotarpis iki 2021-ųjų pradžios. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad analizuojamos valstybės politinė padėtis yra itin nestabili, todėl duomenys, kuriais remiantis analizuota situacija Baltarusijoje, gali greitai pasikeisti.

1. Rytų partnerystė

Rytų partnerystė yra speciali EKP rytinė dimensija. Vykdydama EKP, ES bendradarbiauja su pietinėmis ir rytinėmis kaimyninėmis šalimis, kad pasiektų kuo glaudesnę politinę asociaciją ir kuo didesnio laipsnio ekonominę integraciją.

Rytų partnerystėje siekiama stiprinti šešias Rytų Europos bei Pietų Kaukazo šalių valstybes partneres: Armėniją, Azerbaidžaną, Baltarusiją, Gruziją (Sakartvelą), Moldovą ir Ukrainą.

1.1. Istorinis kontekstas ir Rytų partnerystės įgyvendinimas

Saugumas, stabilumas ir gerovė, demokratija ir teisinė valstybė Rytų Europoje ir Pietų Kaukaze yra vienas iš ES prioritetų.

2008 m. birželio mėn. Europos Vadovų Taryba paprašė Komisijos parengti pasiūlymą dėl Rytų partnerystės, siekiant remti regioninį bendradarbiavimą ir stiprinti ES santykius su jos rytinėmis kaimynėmis. Rytų partnerystė buvo pradėta 2009 m. kaip bendra iniciatyva, kurioje dalyvauja ES, ES valstybės narės, šešios Rytų Europos ir Pietų Kaukazo šalys partnerės: Armėnija, Azerbaidžanas, Baltarusija, Gruzija, Moldova ir Ukraina.

2009 m. gegužės 7 d. Prahos Rytų partnerystės aukščiausiojo lygio susitikimo deklaracijoje nurodoma, kad Rytų partnerystė yra pradedama kaip bendras ES valstybių narių ir jų Rytų Europos partnerių siekis, pagrįstas abipusiais interesais ir įsipareigojimais, bendra nuosavybe ir atsakomybe. Taip pat nurodoma, kad Rytų partnerystė bus pagrįsta įsipareigojimais laikytis tarptautinės teisės principų ir pagrindinių vertybių, įskaitant demokratiją, teisinę valstybę, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, taip pat rinkos ekonomiką, tvarų vystymąsi ir gerą valdymą¹.

¹ Council of the European Union. Joint Declaration of the Prague Eastern Partnership Summit (2009). Prieiga per internetą: <https://www.consilium.europa.eu/media/31797/2009_eap_declaration.pdf>;

Siekiant paskatinti šalių bendradarbiavimą parlamentiniu lygmeniu, buvo sukurta Rytų partnerystės parlamentinė asamblėja EURONEST (EURONEST sudaro 60 Europos Parlamento narių ir po 10 narių iš kiekvienos Rytų partnerystės valstybės). Pagrindinis jos tikslas yra palaikyti demokratinę kontrolę Rytų partnerystės šalyse. Taip pat EURONEST, kaip platforma, pasitelkdama keitimosi nuomonėmis skatinimą, bendrų pozicijų paiešką, ryšių stiprinimą tarp regiono šalių, siekia teigiamo poveikio globalių mūsų laikų iššūkių demokratijos, politikos, ekonomikos, energetinio saugumo ir socialinių reikalų srityse.² EURONEST planuota pradėti 2009 m., bet dėl Baltarusijos dalyvavimo iniciatyvoje kilusių diskusijų steigiamasis susirinkimas surengtas tik 2011 m. pavasarį. Europos Parlamentas nėra pripažinęs Baltarusijos parlamento kaip demokratiniais rinkimais išrinkto tautos atstovo, todėl Baltarusijai neleista dalyvauti lygiateisiais pagrindais³.

2011 m. balandžio 7 d. EP rezoliucijoje dėl EKP peržiūros Rytų dimensijoje pažymima, kad nuo EKP pradžios 2004 m. užfiksuoti nevienodi rezultatai žmogaus teisių ir demokratijos srityse: ypač neigiami pokyčiai pastebėti Baltarusijoje (o jau 2015 m. liepos 9 d. EP rezoliucijoje dėl EKP peržiūros pabrėžta, kad EKP apskritai negali tinkamai ir greitai reaguoti į greitai besikeičiančias ir sudėtingas aplinkybes⁴). Pastebima, kad Baltarusija – vienintelė rytinė šalis partnerė, kurios dalyvavimas EKP ir Rytų dvišaliuose procesuose yra ribotas, ir kad tolesnis jos dalyvavimas šiose programose priklauso nuo jos pasirengimo laikytis bendrų vertybių ir pagrindinių principų⁵.

Rytų partnerystės programa, tuo pačiu metu pasižyminti ir vertybių sklaida, ir pragmatizmu, yra labai svarbi regionui, kuris yra nuolat destabilizuotas. To priežastys – tiek išorinės (nuolatinis Rusijos kišimasis į valstybių vidaus politiką įvairiomis „minkštosiomis“ ir „kietosiomis“ priemonėmis), tiek ir vidinės (korupcija, valstybių valdžios institucijų kompetencijos stoka). ES nuolat pažymi, jog Rytų partnerystė nebuvo sukurta kaip įrankis turėti didesnę įtaką regione ir konkuruoti su Rusija, tačiau geopolitinė dimensija tampa neišvengiamai svarbi, nes Rusija programą traktuoja kaip Vakarų įtakos plėtrą į jos interesų zoną. Todėl vertinant Rytų partnerystės pasiekimus Europos integracijos srityje būtina atsižvelgti ir į Rusijos veikimo faktorių.

Bendradarbiavimas su programoje dalyvaujančiomis šalimis susiklostė dviem greičiais. Gruzija, Ukraina ir Moldova pažengė toliau, su ES pasirašydamos Asociacijos ir Išsamios bei visapusiškos laisvos prekybos erdvės susitarimus. Tuo tarpu Armėnijos, Azerbaidžano bei Baltarusijos dalyvavimas Rytų partnerystės politikoje yra siauresnis, apsiribojama tik atskiromis bendradarbiavimo iniciatyvomis, šioms šalims nesirenkant platesnės integracijos ES. Tai leidžia daryti skirstymą į pažangių (Ukraina, Moldova, Gruzija) ir riboto dalyvavimo arba mažiau pažangių (Baltarusija, Azerbaidžanas, Armėnija) valstybių grupes. Kiekviena iš šių grupių patiria iššūkius tolimesniam dalyvavimui Rytų partnerystės iniciatyvoje. Tuo pačiu Rytų partnerystė tampa iššūkiu ir pačiai ES, siekiant nubrėžti šios politikos ateities gaires ir strategiją dėl nuolat kintančių aplinkybių⁶.

Nors formaliai Baltarusija dalyvauja Rytų partnerystės politikoje, tačiau ji nuo pat pradžių buvo atsiribojusi nuo bet kokių šios politikos iniciatyvų. Ji yra vienintelė šalis Rytų partnerystėje, neturinti Partnerystės ir bendradarbiavimo sutarties su ES. Šis susitarimas yra oficialus pagrindas norint dalyvauti EKP ir iš jos kylančioje Rytų partnerystėje. Vis dėlto Azerbaidžane vykusiame EURONEST parlamentinėje asamblėjoje buvo užtikrinta, kad nepriklausomai nuo Baltarusijos valdžios pozicijos šių iniciatyvų atžvilgiu, ES stiprins savo ryšius su Baltarusijos pilietine visuomene⁷.

² European Parliament resolution of 7 April 2011 on the review of the European Neighbourhood Policy - Eastern Dimension. Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219088/EP_resolution_enp_eastern_dimension_07042011_en.pdf>;

³ Pukšto, A., Visockas, M. Europos sąjungos ir Baltarusijos santykiai 2004-2014 metais: Lietuvos vaidmuo. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/31598/1/2335-7185_2014_V_15.PG_111-136.pdf>;

⁴ European Parliament resolution of 9 July 2015 on the review of the European Neighbourhood Policy (2015/2002(INI)). Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219080/EP_resolution_review_enp_09072015_en.pdf>.

⁵ European Parliament resolution of 7 April 2011 on the review of the European Neighbourhood Policy - Eastern Dimension. Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219088/EP_resolution_enp_eastern_dimension_07042011_en.pdf>;

⁶ Ivanauskas, V., et al. Europos Sąjungos Rytų partnerystės politika: kaštai, nauda ir ateities iššūkiai (2017). Prieiga per internetą: <https://www.eesc.lt/uploads/news/id1009/RESC%20Studija_ES%20Rytu%20partnerystes%20politika%202017.pdf>.

⁷ Pukšto, A., Visockas, M. Europos sąjungos ir Baltarusijos santykiai 2004-2014 metais: Lietuvos vaidmuo. Prieiga per internetą: <https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/31598/1/2335-7185_2014_V_15.PG_111-136.pdf>;

2019 m. ES Rytų partnerystės politika minėjo dešimtmetį. Tai tapo atspirties tašku svarstymams apie šios politikos ateitį, pradedant siekiu iš naujo apsvarstyti ES strateginius tikslus rytinėje kaimynystėje ir baigiant konkrečių sričių, kuriose įmanomas glaudesnis ir efektyvesnis dialogas su valstybėmis partnerėmis, nustatymu.

Vertinant bendrai, Rytų partnerystė laikoma sėkmingu projektu, paskatinusiu ES konstruktyviau plėtoti santykius su svarbiomis kaimyninėmis valstybėmis ir sukurti stabilų, nuoseklų bendradarbiavimo mechanizmą. Be to, Rytų partnerystė suteikė galimybes šešioms šalims atrasti bendrus sąlyčio taškus su ES, plėtoti ekonominius ryšius, pamažu integruotis į ES bendrąją rinką, perimti gerąsias ES praktikas, kokybės standartus ir, svarbiausia, demokratines vertybes ir teisės viršenybę.

Kita vertus, pripažįstama, jog Rytų partnerystė stokoja aiškaus tikslų apibrėžimo; ES valstybės nesutaria dėl to, koks turėtų būti ilgalaikis strateginis santykių su šalimis partnerėmis plėtojimo rezultatas. Didžiosios šalys, tokios, kaip Prancūzija ir Vokietija, akcentuoja, jog Rytų partnerystė yra visiškai atskiras bendradarbiavimo mechanizmas, nesietinas su (galima) visaverte šalių partnerių naryste ES ilgalaikėje perspektyvoje; tuo metu Lietuva ir kitos Baltijos valstybės, taip pat Višegrado šalys, reguliariai pabrėžia, kad sėkmingos šalių partnerių reformos turėtų atverti duris į Bendriją⁸.

2019 m. pabaigoje Europos Komisija nurodė, kad iki 2020 m. vidurio turi būti nubrėžti nauji Rytų partnerystės politikos tikslai. Ypač didelis dėmesys numatytas skirti Ukrainos, Moldovos ir Gruzijos pasirašytiems Asociacijos, įskaitant Glaudaus bendradarbiavimo ir visapusiškos laisvosios prekybos zonos, susitarimams, mat šiose sutartyse numatytas beveik 70 proc. visų ES teisės aktų ir ES acquis perėmimas.

2020 m. kovo viduryje Europos Komisija pristatė penkis Rytų partnerystės politikos po 2020 m. prioritetus, kurie atnaujins 2017 m. tikslus apibrėžusių vadinamąją „20 rezultatų 2020 metams“ darbotvarkę. Tarp svarbiausių ateities sričių Komisija numatė siekti: lankstesnės, tvaresnės, geriau integruotos ekonomikos; atskaitingų institucijų, teisės viršenybės principų įgyvendinimo ir saugumo; aplinkos ir klimato tvarumo; skaitmeninės transformacijos; teisingos ir įtraukios visuomenės.

Artimiausio dešimtmečio Rytų partnerystės politikos strategijos rengimas vyksta tokiomis neapibrėžtomis globaliomis ir regioninėmis sąlygomis, kad erdvė įvairiems scenarijams⁹ – plati.

I scenarijus. Pragmatiška integracija. Rytų partnerystės šalys sėkmingai išnaudoja galimybes glaudesnei politinei ir ekonominei integracijai su ES. Viso to nelydi skambios frazės apie būsimą narystę bendrijoje ar geopolitiniai svarstymai, tačiau kryptingi praktiniai veiksmai duoda rezultatų. Pavyzdžiui, vystoma ES ir Rytų partnerystės šalis sujungianti infrastruktūra; valstybių produkcija sėkmingai užima savo rinkos dalį ES; daugėja Vakarų šalyse išsilavinimą įgijusio šalių partnerių jaunimo, kuris pradeda užimti pozicijas savo šalyse ir skatina teisės viršenybės principų, demokratijos procesų stiprinimą. Tiesa, tuo pat metu jaučiama savotiška stagnacija, nes Rytų partnerystė miglotai apibrėžė savo strateginius tikslus.

II scenarijus. Rusijos sugrįžimas. Rusija, įgyvendinusi bent dalinę ekonominę ir politinę modernizaciją, siekia atkurti prarastą įtaką Rytų partnerystės šalyse. Augant įtampai su atskirų Rytų partnerystės valstybių lyderiais, Kremlius imasi veiksmų: išnaudoja energetinį šantažą; kursto įšaldytus konfliktus ir separatistinius judėjimus; sąlygoja šalių partnerių rinkiminiuosius procesus; vysto neskaidrius santykius su šalių partnerių politikais. Tai prisideda prie susiskaldymo ir poliarizacijos Ukrainoje, Moldovoje ir kitose šalyse. ES nesiekia atremti šios Rusijos įtakos augimo ambicingais naujais pasiūlymais ir kliaujasi tais bendradarbiavimo su šalimis partnerėmis mechanizmais, kurie jau egzistuoja. Ilgainiui, per dešimtmetį, Rusija atkuria įtaką regione, kuris praranda rimtas aspiracijas glaudesniai suartėjimui su Vakarais.

III scenarijus. ES atsivėrimas Rusijai. ES, būdama pavargusi nuo taikomų sankcijų Rusijai ir menkos pažangos sprendžiant agresijos Ukrainoje problemą, taip pat konstatuodama augančią Kinijos įtaką, nusprendžia „perkrauti“ santykius su Rusija. Kremliuje tuo pat metu vyksta bent jau kosmetiniai politiniai pokyčiai, kurie sukuria palankesnę terpę artimesniam dialogui su Vakarais. Pagerėję ES santykiai su

⁸ Rytų Europos studijų centras. Rytų partnerystės politika: iššūkiai, aktualizavimas ir vystymo galimybės (2020). Prieiga per internetą: <<https://www.eesc.lt/wp-content/uploads/2020/07/RESC-studija-apie-Rytu-partnerystes-politika.pdf>>;

⁹ Visegrad Insight. Eastern European #futures (2020). Prieiga per internetą: <https://visegradinsight.eu/app/uploads/2020/03/Visegrad-Insight_16_2020-EaP2030.pdf>.

Rusija pradeda reikšti sumenkusį dėmesį Rytų partnerystės šalims, kuriose auga nusivylimas dėl menkos pažangos suartėjant su ES. Nors kai kurios šalys partnerės priešinasi šioms tendencijoms, jose auga nestabilumas, vidiniai susiskaldymai, o kartu ir priklausomybė nuo Rusijos, kuriai ES nesiūlo alternatyvos.

IV scenarijus. Pilietinė Rytų partnerystės šalių emancipacija. Demokratiniai judėjimai, skatinami pilietinės visuomenės, ir toliau keičia Rytų partnerystės šalių politikos veidą. Mąžtant Rusijos įtakai regione, šalys partnerės įgauna didesnę vidinį reformų pagreitį ir entuziazmą sukurti ilgalaikį stabilumą, net jei jo nelaiduoja siūlymai įstoti į ES. Bent iš dalies sėkmingos reformos paskatina valstybių partnerių tarpusavio suartėjimą sukuriant regioninę laisvos prekybos erdvę, o santykiai su Rusija vystomi pragmatiškai, išvengiant agresyvių scenarijų pritaikymo. Ilgainiui demokratinį judėjimą sukelti lūkesčiai ima slopti, procesas vyksta banguotai, bet Rytų partnerystės erdvė tampa vis labiau nuo savęs priklausomų valstybių terpe.

Taigi, nors Rytų partnerystė ir vertintina teigiamai, tačiau ji tampa iššūkiu pačiai ES: stokojama aiškaus tikslų ir strategijos apibrėžimo. Tai įrodo galimas šalių partnerių skyrimas į pažangių ir mažiau pažangių valstybių grupes, be kita ko, ir nuo projekto pradžios nepakitusi ir net paaštrėjusi padėtis Baltarusijoje.

1.2. Rytų partnerystė ir NVO

Pilietinė visuomenė yra vienas svarbiausių veiksnių, formuojančių politinio proceso eigą. Norint įtraukti pilietinės visuomenės ir nevyriausybinės organizacijas į demokratinį reformų skatinimą, kaip diskusijų ir rekomendacijų teikimo arena buvo sukurtas Pilietinės visuomenės forumas – dar viena Rytų partnerystės įgyvendinimo iniciatyva.

EP, minėtoje 2011 m. balandžio 7 d. rezoliucijoje¹⁰, palankiai vertino aktyvų pilietinės visuomenės organizacijų vaidmenį propaguojant vertybes, kuriomis grindžiama EKP, ypač žmogaus teises, žiniasklaidos laisvę ir demokratizaciją. Taip pat pabrėžė, kad šį vaidmenį kartu su dalyvavimu įgyvendinant ir stebint projektus pagal EKP veiksmų planus reikia remti ir toliau, skiriant finansinę ir institucinę paramą. Taipogi rezoliucijoje dėmesys skirtas pilietinės visuomenės forumui, kuris ragintas kreiptis į oficialius Rytų susitikimus ir Rytų temines darbo grupes. EP pažymi, kad Rytų partnerystės jaunimo aspekto stiprinimas yra didelė investicija į būsimus ES ir Rytų kaimynystės santykius, turinti didelį potencialą partnerių demokratizacijai bei jų teisės aktų suderinimui su Europos standartais.

Nors šešių Rytų partnerystės šalių istorinis, politinis, socialinis ir ekonominis kontekstas skiriasi, pilietinės visuomenės padėtis jose labai panaši dėl šių šalių visuomenės raidos Tarybų Sąjungos laikotarpiu: tuo metu pilietinės visuomenės organizacijos tiesiog atliko valdžiusios komunistų partijos „pavaros diržo“ vaidmenį.

Nepaisant dešimto dešimtmečio pabaigoje ir po 2000 metų užfiksuoto ekonomikos augimo, padėtis šalyse partnerėse išliko labai nestabili. Socialiniai skirtumai dideli: didelė gyventojų dalis gyvena iš nelegalios ekonominės veiklos arba emigruoja, kad susirastų darbą užsienyje. Pagrindinės modernizavimui ir vystymuisi iškylančios kliūtys yra biurokratija, perdėtas reguliavimas ir nuo jų neatsiejama korupcija.

Visose šalyse partnerėse pilietinės visuomenės veiklos sritis palaipsniui plečiasi; pagerėjimas pastebimas net Baltarusijoje. EKP ir jos priemonės bei TDO prisideda šalyse partnerėse laipsniškai plėtojant socialinį dialogą ir jį institucionalizuojant. Bendrijos nuostatų ne itin laikomasi teismų nepriklausomumo, galių ir atsakomybės pasidalijimo tarp centrinės valdžios ir vietos valdžios institucijų srityse, užtikrinant pilietines teises ir laisves bei žiniasklaidos nepriklausomumą. Vyriausybėms tik iš dalies priimtinas visuomenės pliuralizmas, socialinių partnerių ir pilietinės visuomenės organizacijų nepriklausomumas ir jų teisės vykdyti socialinį bei pilietinį dialogą, kuris turėtų sustiprinti visą visuomenę.

Pilietinės visuomenės organizacijų skaičius visose šalyse partnerėse labai išaugo. Šių organizacijų veikla, visų pirma, susijusi su Europos integracija, socialiniais klausimais, tokiais kaip migracija,

¹⁰ European Parliament resolution of 7 April 2011 on the review of the European Neighbourhood Policy - Eastern Dimension. Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/219088/EP_resolution_enp_eastern_dimension_07042011_en.pdf>;

švietimas, sveikata, socialinė ekonomika, kova su skurdu, aplinkosauga, žmogaus ir pilietinės teisės, kova su korupcija, vartotojų teisių gynimas ir atstovavimas ūkininkų bei amatininkų interesams. Šios organizacijos priklauso Europos ir tarptautiniams tinklams, jos aktyviai prisidėjo ginant demokratines vertybes Ukrainos ir Gruzijos revoliucijų metu.

Visose šalyse partnerėse nevyriausybines organizacijos susiduria su daugeliu problemų, kylančių dėl vyriausybės nepasitikėjimo pilietine visuomene. Tai ypač dažnai nutinka tais atvejais, kai vyriausybė negali kontroliuoti NVO ir stengiasi teisinėmis priemonėmis riboti jų savarankiškų veiksmų laisvę. Savarankiškos nevyriausybines organizacijos susiduria su finansavimo sunkumais ir joms tenka pagalbos ieškoti užsienyje. Tada jos susilaukia kritikos, kad pirmenybę teikia užsienio, o ne nacionaliniams interesams. Daugelyje šalių partnerių yra vyriausybėms artimų nevyriausybinių organizacijų, kurios atlieka svarbų vaidmenį įvairiuose pilietinio dialogo forumuose.

Padėtis ir suvokimas, kad pilietinis dialogas būtinas, palaipsniui gerėja, visų pirma dėl to, kad keičiamasi informacija ir patirtimi bei kuriami įvairūs pilietinės visuomenės tinklai. Didelė pažanga plėtojant dialogą tarp vyriausybės ir nevyriausybinių organizacijų, kurios aktyviai remia Europos integraciją, padaryta Ukrainoje¹¹.

PVO tvarumo indeksas yra kasmet JAV tarptautinės plėtros agentūros (angl. U.S. Agency for International Development) finansuojamas tyrimas, įvertinantis pilietinės visuomenės organizacijų įtaką skirtingose pasaulio valstybėse¹². Viešai prieinami tyrimo duomenys nuo 2000 m. Tyrimo metu vertinami skirtingi pilietinės visuomenės organizacijų tvarumą nusakantys aspektai, jiems skiriama nuo 1 (labai pažengusi pilietinė visuomenė) iki 7 (trapi, netvari ir neišsivysčiusi pilietinė visuomenė) balų¹³.

2019 m. Vidurio ir Rytų Europos bei Eurazijos PVO tvarumo indeksas¹⁴ pateikia 2019 m. pokyčius septyniose pagrindinėse dimensijose, darančiose įtaką PVO sektoriaus (Lietuvoje paplitęs terminas – nevyriausybėse organizacija) tvarumui dvidešimt keturiuose šalyse. 2019 m. visose Vidurio ir Rytų Europos bei Eurazijos PVO ir toliau veikė pagrindiniai politiniai pokyčiai, įskaitant rinkimus ir vyriausybės pokyčius, politinį paralyžių ir protestus. Nepaisant šių neramių politinių aplinkybių, daugelyje šalių PVO sektoriai padarė didelę pažangą propagavimo, paslaugų teikimo ir finansinio gyvybingumo srityse, tačiau bendras PVO sektoriaus tvarumas šalyse partnerėse reikšmingai nepakito. Žemiau pateikiami 2009 m. ir 2019 m. PVO tvarumo indekso šalyse partnerėse duomenys (balais nuo 1 (labai pažengusi pilietinė visuomenė) iki 7 (trapi, netvari ir neišsivysčiusi pilietinė visuomenė)):

Šalis partnerė	2009 m. ¹⁵	2019 m.
Armėnija	4,0	3,6
Azerbaidžanas	4,7	5,9
Baltarusija	5,9	5,5
Gruzija	4,2	4,0
Moldova	4,3	3,8
Ukraina	3,5	3,2

Matyti, kad Baltarusijos vertinimas 2009 m. buvo žemiausias iš visų tirtų Centrinės ir Rytų Europos bei Eurazijos valstybių.

¹¹ Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komiteto nuomonė dėl pilietinės visuomenės įtarkimo į Rytų partnerystę (2009). Prieiga per internetą: <<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2009:277:0030:0036:LT:PDF>>;

¹² Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas. Prieiga per internetą: <<https://www.fhi360.org/projects/civil-society-organization-sustainability-index-csosi>>

¹³ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indekso metodologija. Prieiga per internetą: <<https://2012-2017.usaid.gov/what-we-do/democracy-human-rights-and-governance/cso-sustainability-index-methodology>>

¹⁴ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas. Prieiga per internetą: <<https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2019-report.pdf>>.

¹⁵ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>.

Taigi, nors iš PVO tvarumo indekso būtų galima spręsti, kad pilietinių organizacijų padėtis Rytų partnerystės šalyse yra stabili, tai nereiškia, kad aplinka joms veikti yra palanki ir tinkama. Dėl valstybinės valdžios stokojamo suvokimo apie socialinio dialogo svarbą ir gebėjimą tik neigiamomis teisinėmis priemonėmis kontroliuoti NVO veiklą, kurstomas visuotinis nepasitikėjimas nevyriausybinėmis organizacijomis, neretai lemiantis pilietinės visuomenės susiskaldymą ir komplikotą vienijimąsi.

2. Baltarusijos atvejo analizė

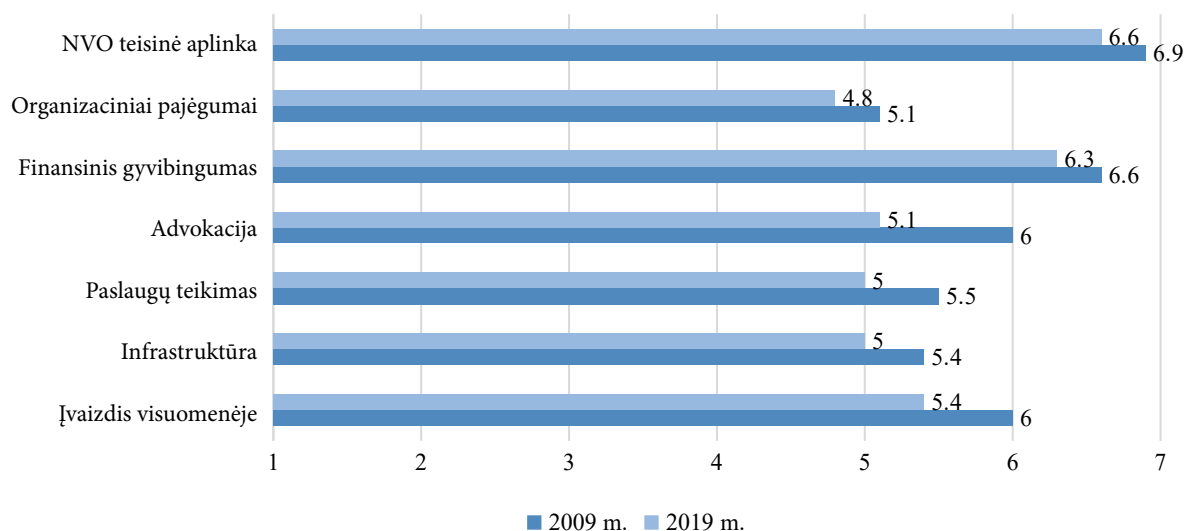
2.1. Baltarusijos pilietinė visuomenė

Pilietinę visuomenę galima apibūdinti kaip galimybę visuomenei kontroliuoti ir taikyti spaudimą valstybės institucijoms, užtikrinant pagrindines žmogaus teises ir laisves¹⁶. Pilietinės visuomenės organizacijas vienijanti asociacija CIVICUS pilietinę visuomenę apibūdina kaip areną, veikiančią atskirai nuo šeimos, valstybės ir rinkos, kurioje žmonės vienijasi bendrų interesų labui ir kuria viešąją gerovę¹⁷. Pilietinė visuomenė taip pat laikomos valstybei nepriklausančios organizacijos ir asociacijos, atstovaujančios įvairių profesijų asmenims, interesų grupėms ar kitiems visuomenės nariams¹⁸. Taigi išskiriami keli esminiai pilietinės visuomenės bruožai:

- nepriklausoma nuo valstybės;
- vienijanti asmenis;
- siekianti žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo bei viešosios gerovės
- daranti įtaką valstybės institucijoms.

Baltarusijos pilietinės visuomenės raidą galima įvertinti analizuojant skirtingų laikotarpių PVO tvarumo indekso duomenis¹⁹ (balais nuo 1 (labai pažengusi pilietinė visuomenė) iki 7 (trapi, netvari ir neišsivysčiusi pilietinė visuomenė)).

PVO tvarumo indeksas 2009 m. ir 2019 m.

¹⁶ LENZI, M. *Lost civilization: The Thorough Repression of Civil Society in Belarus*. Prieiga per internetą: <https://demokratizatsiya.pub/archives/10-3_Lenzi.PDF> 1 (401) psl.

¹⁷ *Nevyriausybinų organizacijų informacijos ir paramos centras. Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. 2012, Vilnius*. Prieiga per internetą: <http://www.3sektorius.lt/docs/Pilietiskumas_analize_final_2013-01-17_16_00_54.pdf>, 4 psl.

¹⁸ Prieiga per internetą: <<http://zodynas.vz.lt/pilietine-visuomene>>

¹⁹ *Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija*. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 5 psl.

Kitas rodiklis, parodantis Baltarusijos pilietinės visuomenės nestabilumą, yra tarptautinės nevyriausybinių organizacijų Freedom House vykdomas asmenų galimybių pasinaudoti politinėmis teisėmis ir pilietinėmis laisvėmis vertinimas. 2021 m. Baltarusija buvo įvertinta 11 balų iš 100²⁰. Asmenų politinės teisės įvertintos 2 balais iš 40 galimų, o pilietinės laisvės – 9 balais iš 60 galimų. Vienas iš vertinimą sudarančių klausimų: „Ar NVO yra laisvos, ypač tos, kurių veikla yra susijusi su žmogaus teisėmis bei valdymu?“. Šiame klausime valstybės gali surinkti nuo 0 iki 4 balų. Baltarusija yra vertinama 1 balu, šį vertinimą pagrindžiant tuo, kad asociacijų laisvė yra stipriai ribojama. Egzistuoja griežti reikalavimai asociacijų registracijai. Teisinis reguliavimas draudžia užsienio subjektų pagalbą asociacijoms bei pavieniams asmenims, nes ši, manoma, lemia užsienio subjektų kišimąsi į vidaus reikalus. Veikiančios žmogaus teisių gynėjų grupės patiria išteklių trūkumą, spaudimą iš valdžios institucijų bei šių organizacijų lyderių ir rėmėjų persekiojimą. Demokratiškus judėjimus šalininkai yra areštuojami, todėl yra priversti palikti šalį²¹. Dalyvavimas neregistruotų organizacijų veikloje buvo dekriminalizuotas 2018 m. (baudžiamoji atsakomybė grėsė nuo 2005 m.), tačiau areštą bei įkalinimą pakeitė nustatytos didelės pinigines baudos.

Atsižvelgiant į anksčiau įvardytus pilietinės visuomenės bruožus bei statistiką galima teigti, kad Baltarusijos pilietinė visuomenė nėra stipri ir susiduria su nemažai iššūkių. Labiausiai pilietinės visuomenės vystymasis yra varžomas valstybės institucijų: formuojama nepalanki teisinė aplinka, persekiojami ir baudžiami organizacijų lyderiai, sukeliama trukdžiai organizacijoms steigtis bei rinktis į susibūrimus ir pan. Baltarusijos valdžia pilietinės visuomenės organizacijas laiko grėsme dėl šių dažnai pateikiamos kritikos valdžios institucijų sprendimams bei aktyvaus demokratijos skatinimo²². Pilietinę visuomenę vystyti sudėtinga ir šalies gyventojų susvetimėjimo, nepasitikėjimo vieni kitais, vienybės trūkumo²³. Pilietinės visuomenės organizacijos vienija pokyčių siekiančius asmenis, tačiau tai – tik labai nedidelė dalis Baltarusijos gyventojų. Esminė šių organizacijų problema yra jų veiklos uždumas ir prastos sąsajos su visuomene²⁴. Pastebima, kad daugiausiai pasipriešinimo bei sankcijų iš valstybės institucijų sulaukia žmogaus teisių klausimus sprendžiančios bei demokratijai šališkos organizacijos. Taigi sunkiai įgyvendinamas ir trečiasis pilietinės visuomenės požymis – žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo siekis. Ketvirtasis požymis – pilietinės visuomenės įtaka valstybės institucijų sprendimams yra glaudžiai susijęs su pirmuoju – pilietinės visuomenės nepriklausomumu nuo viešosios valdžios. Nors NVO advokacija Baltarusijoje nuo 2009 m. iki 2019 m. sustiprėjo 0,9 balo (Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas), organizacijų įtaka valstybės institucijų sprendimams dar vis yra nedidelė, o aktyvistų pastangos įsitraukti yra slopinamos.

²⁰ Freedom house (valstybių laisvės indeksas), 2021, Baltarusija. Prieiga per internet: <<https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-world/2021>>

²¹ Freedom house (valstybių laisvės indeksas), 2021, Baltarusija. Prieiga per internet: <<https://freedomhouse.org/country/belarus/freedom-world/2021>>

²² Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras. Pilietiškumas ir pilietinė visuomenė. 2012, Vilnius. Prieiga per internetą: <http://www.3sektorius.lt/docs/Pilietiskumas_analize_final_2013-01-17_16_00_54.pdf>, 44 psl.

²³ Ibid.

²⁴ Politologas A. Žukauskas: „Kalbėti apie revoliuciją Baltarusijoje dar anksti“, 2020, bernardinai.lt. Prieiga per internetą: <<https://www.bernardinai.lt/vu-tspmi-politologas-a-zukauskas-kalbėti-apie-revoliucija-baltarusijoje-dar-anksti/>>

2.2. NVO veiklos reguliavimas ir perspektyvos

Baltarusijoje NVO veikia asociacijų bei fondų teisinėmis formomis²⁵:

Steigėjai. Asociacijos gali būti įsteigtos ne mažiau nei dešimties ne jaunesnių nei 18 metų asmenų, išskyrus jaunimo ir vaikų organizacijas, kurių steigėjai gali būti 16 metų sulaukę asmenys²⁶. Jeigu steigiamas tarptautinė, nacionalinė arba lokali asociacija, steigėjų skaičius gali kisti bei jiems gali būti keliami papildomi reikalavimai (teritorijos)²⁷. NVO privalo veikti tokioje veiklos teritorijoje, kokią nusimatė steigimosi metu bei įstatuose. Nesilaikant šio reikalavimo valstybės institucijos gali taikyti ankijas, pavyzdžiui, stabdyti NVO veiklą ar ją likviduoti teismo tvarka²⁸. Asociacijos gali steigti asociacijas jungiančias asociacijas (asociacijų sąjungas), fiziniai ir juridiniai asmenys negali kartu steigti asociacijų²⁹. Užsienio piliečiai gali būti tik tarptautinių asociacijų steigėjai, kitų (nacionalinių ir lokalių) asociacijų nariai gali būti tik tada, kai tą leidžia jų įstatai, pastarųjų asociacijų rūšių užsienio piliečiai steigti negali³⁰.

Fondą gali įsteigti vienas ar daugiau fizinių ar juridinių asmenų, įskaitant ir užsienio subjektus. Fizinis ir juridinis asmuo gali kartu įsteigti fondą³¹.

Steigimo procesas. Asociacijų bei fondų steigėjai privalo registruoti juridinį asmenį pateikdami dokumentus Teisingumo ministerijai. Pateikiamų dokumentų sąrašas yra labai platus – turi būti pateikiama detali steigiamų NVO struktūra, informacija apie steigėjus ir valdymo organų narius, dokumentas, patvirtinantis, kad organizacija turi buveinę, rašytinė garantija, kad fondo steigėjai suteiks įnašą fondui (steigiant fondą)³². Dokumentų sąrašas nėra baigtinis, jis gali būti plečiamas, pavyzdžiui, steigiant tarptautinę asociaciją.

Steigiamos organizacijos paraišką bei pridedamus dokumentus svarsto Teisingumo ministerija. Svarstymui skirtas vieno mėnesio laikotarpis, tačiau jis gali būti pratęstas, jei Teisingumo ministerija randa trūkumų organizacijos dokumentuose³³.

Pastebima, kad NVO Baltarusijoje susiduria su atsisakymu šias organizacijas registruoti³⁴. Pavyzdžiui, 2012 m. atsisakyta įregistruoti 19 asociacijų. Dažniausiai su šia problema susiduria su žmogaus teisių apsaugos klausimais dirbančios bei demokratizuoti politinę aplinką siekiančios NVO. Teisingumo ministerija nurodo sąrašą priežasčių, dėl kurių gali būti atsisakoma registruoti NVO, pavyzdžiui, organizacijos pavadinimo ir simbolikos neatitikimas, netinkama organizacijos buveinės vieta (gyvenamosios patalpos), ankstesnė steigėjo(-ų) organizacija buvo likviduota teismo tvarka ir kt.³⁵

Įstatai. Visi pakeitimai Baltarusijos NVO įstatuose turi būti suderinti su Teisingumo ministerija³⁶. Įstatų keitimo procedūra yra panaši į organizacijų steigimo procedūrą.

Veiklos tikslai ir ribojimai. NVO gali būti steigiamos socialiniais, gamtos apsaugos, sveikatos apsaugos, labdaros, kultūros, švietimo, mokslo tikslais, vykdyti kūno kultūros ir sporto plėtrą, žmonių dvasinių ir kitokių nematerialių poreikių tenkinimą, teisių apsaugą, teisėtų piliečių interesų gynimą, konfliktų sprendimą,

²⁵ International Center for Not-for-Profit Law under Belarus Reforms and Media Assistance Program. Assessment of the Legal Framework for Non-Governmental Organizations in the Republic of Belarus, 2019. Prieiga per internetą: https://mk0rofifiqa2w3u89nud.kinstacdn.com/wp-content/uploads/our-work_Belarus_Assessment-of-NGO-Legislation.pdf?_ga=2.56493035.1700172161.1626091379-2008956294.1626091379 >, 18 psl.

²⁶ Ibid, 19 psl.

²⁷ Ibid, 20 psl.

²⁸ Ibid, 21 psl.

²⁹ Ibid, 20 psl.

³⁰ Ibid, 20 psl.

³¹ Ibid, 20 psl.

³² Ibid, 22 psl.

³³ International Center for Not-for-Profit Law under Belarus Reforms and Media Assistance Program. Assessment of the Legal Framework for Non-Governmental Organizations in the Republic of Belarus, 2019. Prieiga per internetą: https://mk0rofifiqa2w3u89nud.kinstacdn.com/wp-content/uploads/our-work_Belarus_Assessment-of-NGO-Legislation.pdf?_ga=2.56493035.1700172161.1626091379-2008956294.1626091379 >, 22 psl.

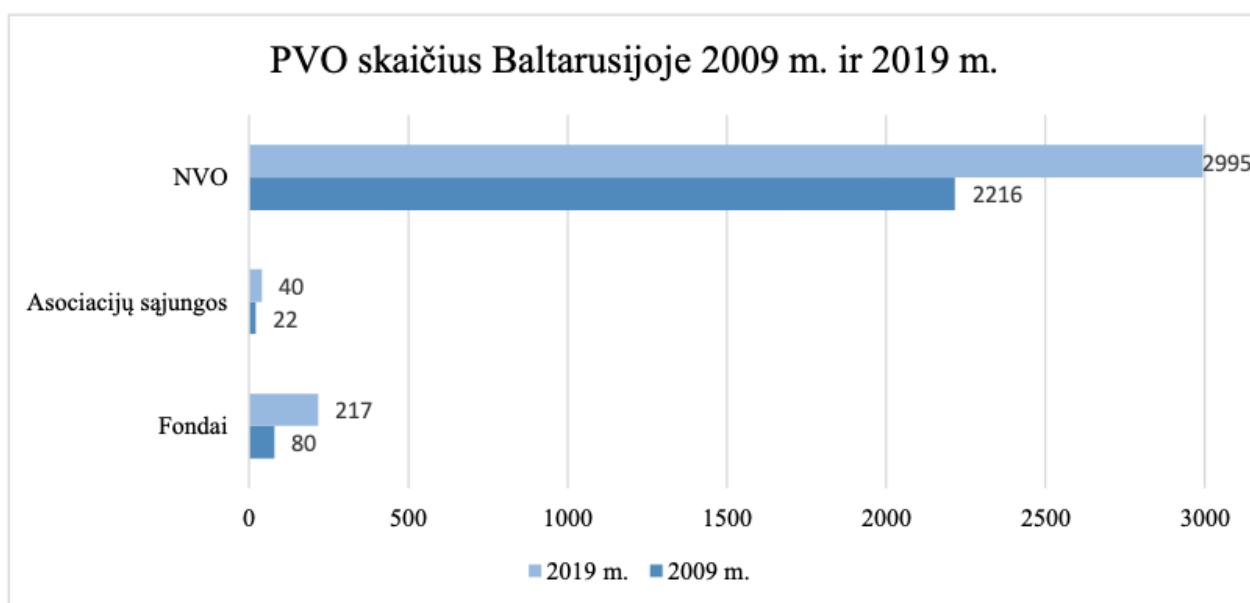
³⁴ Ibid, 19 psl.

³⁵ Ibid, 27 psl.

³⁶ Ibid, 23 psl.

teisinių paslaugų teikimą ir vykdyti kitą visuomenei naudingą veiklą³⁷. Asociacijų turimos teisės yra ribojamos Asociacijų įstatymo ir negali jam prieštarauti ar būti plečiamos³⁸. Šie ribojimai sumažina NVO galimybes, lyginant su komercinę veiklą vykdančiais juridiniais asmenimis³⁹. Teoriškai Baltarusijos NVO turi galimybę vykdyti advokaciją ir dalyvauti darant įtaką politiniams sprendimams, tačiau praktiškai vengiama registruoti organizacijas, kurių įstatuose numatyta tokia veikla⁴⁰. Organizacijos gali vykdyti ekonominę veiklą tik tais atvejais, kai tokia veikla būtina įstatuose numatytiems tikslams pasiekti. Tokia nuostata nėra neįprasta NVO reguliavime, tačiau pastebima, kad NVO turi pateikti įrodymus valstybės institucijoms, kad ekonominė veikla yra būtina NVO veiklos tikslams pasiekti, o šis reikalavimas gali būti laikomas pertekliniu⁴¹.

Mokestinės lengvatos. NVO yra laikomos mokesčių mokėtojomis, joms taikomi tokie patys mokesčiai, kaip ir kitiems juridiniams asmenims⁴². NVO turi mokėti pelno mokestį, pridėtinės vertės mokestį, nekilnojamojo turto mokestį, žemės mokestį. Mokestinių lengvatų nebuvimas apsunkina NVO veiklą, ypač atsižvelgiant į tai, kad šios organizacijos vykdo visuomenei naudingą veiklą ir retai kada vykdo ekonominę veiklą, iš kurios būtų generuojamos pajamos⁴³.

Matyti, kad per dešimtmetį nevyriausybinių organizacijų skaičius Baltarusijoje išaugo 35 proc. (82 proc. išaugo asociacijų sąjungų skaičius; 171 proc. – fondų skaičius).

³⁷ *Ibid*, 54 psl.

³⁸ *Ibid*, 55 psl.

³⁹ *Ibid*, 60 psl.

⁴⁰ *Ibid*, 61 psl.

⁴¹ International Center for Not-for-Profit Law under Belarus Reforms and Media Assistance Program. *Assessment of the Legal Framework for Non-Governmental Organizations in the Republic of Belarus*, 2019. Prieiga per internetą: https://mk0rofifiqa2w3u89nud.kinstacdn.com/wp-content/uploads/our-work_Belarus_Assessment-of-NGO-Legislation.pdf?_ga=2.56493035.1700172161.1626091379-2008956294.1626091379 >, 62-63 psl.

⁴² *Ibid*, 72 psl.

⁴³ *Ibid*, 81 psl.

Žemiau pateikiamos kelios svarbios PVO tvarumo indekso nuostatos, apibūdinančios Baltarusijos pilietinės visuomenės padėtį 2009 m. ir 2019 m.:

Vertinimo sritis	2009 m.	2019 m.
NVO teisinė aplinka	NVO veikla griežtai reguliuojama, pavyzdžiui, Baltarusijos Baudžiamojo kodekso 193-1 straipsnis numato baudžiamąją atsakomybę už dalyvavimą neregistruotų organizacijų veikloje ⁴⁴ . NVO veiklą taip pat apunkina reikalavimas buveinę registruoti ne gyvenamosiose patalpose. Patalpų savininkai ir vyriausybės atstovai vengia suteikti NVO reikiamas patalpas renginiams, susirinkimams ⁴⁵ .	Baltarusijos NVO teisinė aplinka vertinama labai prastai, ji stipriai varžo NVO steigimą bei veiklą. Tiesa, esminis teigiamas NVO teisinės aplinkos pasikeitimas, lyginant su anksčiau aptartais 2009 m., yra neregistruotų NVO veiklos dekriminalizavimas. Nuo 2019 m. liepos tokių organizacijų veikla sukelia administracinę atsakomybę. NVO turi gauti valstybės leidimą kiekvienai dotacijai iš užsienio subjekto, šių leidimų negavus NVO gali tekti grąžinti skirtą finansavimą. Organizacijų taikūs susibūrimai yra ribojami, organizacijų lyderiai sekami, areštuojami. NVO neturi galimybės pasinaudoti kokybiška teisine pagalba ⁴⁶ .
Organizaciniai pajėgumai	Didesnės NVO vykdo savo veiklos planavimą, tačiau nestruktūrizuota veikla išlieka didele problema regionų NVO. Dažnai NVO neturi konkrečios organizacijos struktūros, pasiskirstymo funkcijomis, neturi, arba turi labai ribotą, nuolatinį personalą, t. y. darbus atlieka savanoriai. Organizacijų veiklos skaidrumas yra ribotas dėl nepalankios teisinės aplinkos. NVO stengiasi ugdyti savo veiklos tęstinumą, sklandžiau organizuoti savanorių darbą ⁴⁷ .	NVO organizaciniai pajėgumai išlieka labai silpni. Nepatogi teisinė aplinka, finansavimo bei patirties trūkumas riboja NVO galimybes, veiklai trūksta struktūros, planavimo, vienu metu vykdomi skirtingi projektai. Didžioji dalis NVO neturi nuolatinių darbuotojų ir remiasi savanorių pastangomis, savanorių veikla yra vertinama ir plačiai naudojama ⁴⁸ .
Finansinis gyvybingumas	NVO finansavimas laikomas vienu iš silpniausių jų veiklos aspektų: finansavimą galima gauti tik gavus projektui aktualių ministerijų pritarimą, o gautas lėšas reikia registruoti. Didžioji dalis NVO yra išlaikomos iš narystės mokesčių. Stipriausios NVO geba gauti tarptautinį finansavimą, tačiau tokių donorų lėšų registracija įmanoma tik tais atvejais, jei finansuojamas projektas yra laikomas valstybės prioritetu ⁴⁹ .	NVO veikla ir toliau yra daugiausiai finansuojama užsienio fondų lėšomis. Teisinės aplinkos ribojimai varžo NVO galimybes gauti tiek užsienio, tiek nacionalinį finansavimą. Iš užsienio fondų gautos lėšos turi būti registruojamos, teisės aktai numato tikslus, kuriems pasiekti šios lėšos gali būti naudojamos ⁵⁰ .

44 Nors 2009 m. PVO tvarumo indekse nurodyta, kad Baltarusijos Vyriausybė planuoja Baudžiamojo kodekso 193-1 straipsnį peržiūrėti, iki 2018 m. jis nebuvo panaikintas.

45 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 68 psl.

46 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 2-3 psl.

47 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 69 psl.

48 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 3-4 psl.

49 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 69-70 psl.

50 Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 4-6 psl.

Advokacija	Komunikacija tarp NVO ir valstybės institucijų 2009 m. augo, nes NVO aktyviai įsitraukė į valstybės sukurtas piliečių patariamąsias tarybas. Veikla šiose tarybose suteikia galimybę NVO teikti pasiūlymus įvairiems teisės aktams, pavyzdžiui, padaryti keli Žiniasklaidos įstatymo pakeitimai. Visgi lokali advokacija yra labai nedidelė, nes mažesnės NVO yra per silpnos surinkti pakankamą skaičių aktyvių organizacijų narių jai vykdyti ⁵¹ .	Nors pavienės organizacijos pasiekė reikšmingų teisinio reguliavimo pokyčių, bendrai NVO advokacija bei įsitraukimas į politinius procesus išlieka silpni. Pastebima, kad prie didžiosios dalies valstybės institucijų veikia patariamąsios tarybos, kurių nariai yra NVO atstovai. Tačiau šių atstovų rinkimas nėra skaidrus, o pačios tarybos neturi didelės politinės galios ⁵² .
Paslaugų teikimas	NVO teikiamų socialinių paslaugų ratas yra ribotas dėl varžančios teisinės aplinkos. Valstybės institucijos supranta NVO teikiamų socialinių paslaugų perspektyvas, tačiau toks įvertinimas neatsispindi skiriant finansavimą ar teikiant kitokią paramą NVO ⁵³ .	Socialinių paslaugų teikimas ir toliau yra kai kurių NVO veikla, tačiau toks paslaugų teikimas yra remiamas užsienio finansavimu, kurio neužtenka norint paslaugas suteikti visiems norintiems ⁵⁴ .
Infrastruktūra	Pastebima atskirtis tarp miestų ir regionų NVO. Regionų NVO trūksta išteklių, struktūros. Bendradarbiavimas tarp sektorių (NVO ir valstybės institucijų) yra neišvystytas ir nesureguliuotas ⁵⁵ .	NVO sektoriaus infrastruktūra nėra tvirta, tačiau pastebima, kad kelios stipriausios NVO teikia paramą bei išteklius mažesnėms NVO. Didžioji dalis NVO yra išlaikomos iš užsienio finansavimo. 2019 m. stiprėja partnerystė tarp skirtingų NVO ⁵⁶ .
Įvaizdis visuomenėje	NVO neturi stipraus įvaizdžio viešojoje erdvėje, jų veikla nėra viešinama medijose. Žiniasklaidos priemonės vengia minėti NVO veiklą bei šių organizacijų įtaką visuomenei. Taip pat pačios NVO neskiria daug dėmesio viešiesiems ryšiams, nebendradarbiauja su komunikacijos specialistais ⁵⁷ .	Informavimo priemonėse retai skleidžiama teigiama informacija apie NVO veiklą, taigi NVO įvaizdis visuomenėje nėra itin teigiamas. Trūksta sistemingo NVO veiklos viešinimo, naujų narių įtraukimo į veiklą. Nepasitikėjimas NVO iš dalies kyla dėl mažo NVO veiklos skaidrumo, neviešinamų veiklos bei finansinių ataskaitų ⁵⁸ .

Vertinant NVO padėtį Baltarusijoje galima daryti išvadą, kad valstybėje sukuriamos labai nepalankios sąlygos šioms organizacijoms veikti ir plėstis. Organizacijų steigimo procesas yra sudėtingas, reikalaujantis teisės aktų išmanymo bei įgūdžių, numatomi griežti reikalavimai steigėjams. Pagrindų, kuriais remiantis Teisingumo ministerija gali atsisakyti organizaciją registruoti, sąrašas yra platus ir nebaigtinis, taigi valstybės valdžiai nepalankias organizacijas atsakoma registruoti. NVO pradėjus veiklą susiduriama su finansavimo trūkumu, ribojimais siekiant finansavimo iš užsienio subjektų, valstybinių institucijų trukdymu organizuoti susirinkimus, renginius ir pan. Padėtį apsunkina ir pačių NVO organizuotumo, patirties trūkumas. Pastebima, kad lyginant 2009 m. ir 2019 m. duomenis matomas tik gan nežymus situacijos pagerėjimas, kuris leidžia manyti, kad Baltarusijos pilietinei visuomenei tenkantys iššūkiai artimiausiu metu neišnyks.

⁵¹ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 70 psl.

⁵² Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 6-7 psl.

⁵³ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 72 psl.

⁵⁴ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 7-8 psl.

⁵⁵ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 72 psl.

⁵⁶ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 8-9 psl.

⁵⁷ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2009, Rytų Europa ir Eurazija. Prieiga per internetą: <https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Europe_and_Eurasia-2009.pdf>, 73 psl.

⁵⁸ Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas, 2019, Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://storage.googleapis.com/cso-si-dashboard.appspot.com/Reports/CSOSI-Belarus-2019.pdf>>, 9-10 psl.

3. Lietuvos politika, jos prioritetai ir strategija Baltarusijos pilietinės visuomenės atžvilgiu

Vieni iš ryškiausių pilietinės visuomenės bruožų yra ne tik demokratija, teisių ir laisvių deklaravimas teisinėje sistemoje, bet ir efektyvus jų įgyvendinimas bei apsauga tiek nacionalinės teisės veikimo ribose, tiek išėjus už jos ribų – tarptautiniuose santykiuose. Pilietinei visuomenei aktyviai įsitraukus į valstybės valdymą, sėkmingai derinami skirtingus interesus turinčių asmenų poreikiai.

ES ir Lietuvos, kaip vienos iš Baltarusijos kaimynių, interesas pakankamai aiškus – remti suverenią nepriklausomą Baltarusiją – jos pilietinę visuomenę. Politologas Laurynas Jonavičius išskiria Lietuvos poziciją Baltarusijos atžvilgiu kaip „dviejų takelių politiką“, kuri pasireiškia režimo izoliavimu – t. y. įvairių sankcijų taikymu ir bendradarbiavimu, jeigu yra progresas žmogaus teisių, įstatymo viršenybės ir kitais klausimais, ir kontaktų su alternatyviais galios centrais kūrimas (politine opozicija ir pilietine visuomene).⁵⁹

Lietuvos pilietinė visuomenė per pastaruosius kelis dešimtmečius pasiekė aukštą išsivystymo lygį. Pagal Pilietinės visuomenės instituto paskelbtus duomenis – 2020 m. fiksuotas aukščiausias iki šios pilietinės galios indeksas – 41,3 balo iš 100.⁶⁰ Žmonių aktyvumas ir komunikacija su valstybine valdžia vyksta efektyviai, tad šios patirties dalijimasis su Baltarusijos nevyriausybinėmis organizacijomis yra neatsiejamai svarbus, siekiant padėti baltarusiams sukurti demokratinis valstybės valdymo pagrindus. Baltarusių tauta siekia ne tik teisingumo ir galimybės laisvai reikšti mintis ir žodžius, tačiau ir galimybės išsirinkti legitimią (teisėtą) valdžią, kuri atstovautų tautai, o ne autoritariniais tikslais paremtiems individualiems interesams. Politiniai procesai Baltarusijoje negerina pažeidžiamiausių visuomenės sluoksnių, kuriems atstovauja įvairios nevyriausybinių organizacijų, padėties, priešingai – persekiojami nevyriausybinių organizacijų atstovai yra priversti ieškoti prieglobsčio. Viso to aplinkybės lemia viena – baltarusių visuomenei žala daroma kiekvieną dieną, o režimo žiaurumas pasiekė neįtikėtiną, su žmogiškumu nesuderinamą lygį.

3.1. Lietuvos parama Baltarusijoje veikiančioms visuomeninėms organizacijoms

Tarptautinei bendruomenei pripažįstant žmogaus teises kaip savaime suprantamas, priklausančias kiekvienam be išimčių, atsirandančias nuo gyvybės pradžios ir saugomas įstatymų, Baltarusijoje jos suprantamos iškreiptai. Baltarusijos valdžia ir teisėsauga, siekdamos užtikrinti režimo stabilumą, jį griežtina. Tačiau atsižvelgiant į kelių pastarųjų metų įvykius, tai tik žadina Baltarusijos pilietinės visuomenės laisvės troškimą, pasireiškiantį protestais ir viešais pareiškimais.

Pilietinės visuomenės aktyvumas Baltarusijoje yra reikšmingas faktorius, lemiantis, ar baltarusių visuomenei pavyks padėti pagrindus demokratijai ir laisvei. Todėl pilietinės visuomenės ir nevyriausybinių organizacijų rėmimas ir skatinimas turėtų būti visos tarptautinės bendruomenės tikslas ir interesas.

2020 m. lapkričio 26 d. EP paskelbė rezoliuciją dėl nuolatinių žmogaus teisių pažeidimų Baltarusijoje (2020/2882(RSP))⁶¹. Joje deklaruojama apie precedentų neturinčius taikius protestus ir streikus, kurie rodo Baltarusijos visuomenės nepasitenkinimą ir susivienijimą prieš rinkimų klastojimą ir šalies autokratinio režimo vykdomus žmogaus teisių pažeidimus. Žodžio ir minties laisvė, kurios yra vienos iš prigimtinių

⁵⁹ Jonavičius L. „Dialogas su Baltarusija – kodėl jo nėra, kodėl ir koks jis galėtų būti“. Prieiga per internetą: <<https://www.tspmi.vu.lt/komentarai/laurynas-jonavicius-dialogas-su-baltarusija-kodel-jo-nera-kodel-ir-koks-jis-galetu-buti/>>;

⁶⁰ Pilietinės visuomenės institutas. Pilietinės galios indeksas 2020 m. Prieiga per internetą: <<http://www.civitas.lt/time-line/pilietines-galios-indeksas-2020-m/>>.

⁶¹ European Parliament resolution of 26 November 2020 on the continuous violations of human rights in Belarus, in particular the murder of Raman Bandarenka (2020/2882(RSP)). Prieiga per internetą: <https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0331_EN.html>;

teisių, Baltarusijos valdžios institucijų yra ribojama represijomis ir smurtu prieš nepriklausomus Baltarusijos žurnalistus ir piliečius, atstovaujančius mažumas ar nevyriausybinę organizacijų atstovus. Policijos ir teisėsaugos institucijų pagrindinė funkcija „tarnauti ir ginti piliečius“ čia suprantama kitaip nei vakarų pasaulyje. Baltarusijos visuomenę reikia ginti nuo pačių teisėsaugos institucijų – nebaudžiamumas dėl žmogaus teisių pažeidimų tapo nauja norma. Rezoliucijoje raginama Baltarusijos valdžios institucijas nutraukti visų formų smurtą prieš Baltarusijos piliečius ir sulaukytus asmenis, įskaitant smurtinius ir kankinančio pobūdžio veiksmus. Raginama ES valstybes nares didinti paramą Baltarusijos pilietinei visuomenei ir gerinti ES bendravimą su nepriklausomomis pilietinės visuomenės organizacijomis, žmogaus teisių gynėjais ir nepriklausomai žurnalistais. Tarptautinė bendrija, solidarizuodamasi su Baltarusijos pilietine visuomene, išreiškia ne tik moralinę, bet ir materialinę paramą. ES viešai skelbia ir savo veiksmais aiškiai parodo: išsivysčiusi demokratija ir liberali visuomenė stovi ant tvirto pagrindo, ir veiksmai, pažeidžiantys prigimtines žmogaus ir visuomenės teises ir laisves, nebus toleruojami bei sukels neišvengiamas pasekmes.

ES didina paramą Baltarusijos pilietinės visuomenės formavimui ir opozicinių grupių finansavimui, tad savaime suprantama, jog narystė ES, geografinis artumas, ekonominis bendrumas ir kiti veiksniai įpareigoja Lietuvą prisidėti prie Baltarusijos pilietinės visuomenės stiprinimo. Lietuva laikosi aiškios pozicijos ir, išreiškdamą savo paramą Baltarusijos opozicijai ir pilietinei visuomenei, viešai deklaruoja bendrą siekį sukurti tvarią ir tvirtą demokratiją.

2020 m. Lietuva paskelbė nacionalinės tarybos iniciatyvą – „Trijų punktų planą“, kurią turėtų sudaryti valdžios ir pilietinės visuomenės atstovai, bei kurios pagalba trys šalys – Lietuva, Latvija ir Lenkija – galėtų imtis tarpininkavimo misijos. Išskirtos trys plano sudėtinės dalys:

- Baltarusijos valdžios institucijos nutraukia prievartos naudojimą prieš savo piliečius ir deeskaluoja situaciją;
- Baltarusijos valdžia paleidžia suimtuosius, kurių skaičius yra tūkstantinis, bei visus protesto dalyvius, kurie patyrė represijas;
- Baltarusijos institucijos atnaujina dialogą su pilietine visuomene.⁶²

Situaciją norėta spręsti taikiai ir mažiausiai skausmingu būdu. Teigta, kad Lietuva, Baltarusijai nesutikus su siūlymais spręsti krizę šiuo keliu, turėtų siekti sankcijų ES lygiu. Vis dėlto progresas žmogaus teisių srityje neatsirado – prievarta prieš baltarusių visuomenę naudojama toliau, opozicionierių ir kitų visuomenės aktyvistų teisės sistemingai pažeidinėjamos, neužmegztas dialogas su pilietine visuomene. Dėl šių priežasčių ES, siekdama daryti spaudimą Baltarusijos politiniams vadovams, norėdama užkirsti kelią tolesniam smurtui ir represijoms, siekdama visų politinių kalinių laisvės ir nacionalinio dialogo su pilietine visuomene pradžios, nuo 2020 m. spalio mėnesio taiko sankcijas asmenims, atsakingiems už smurtą ir represijas. Sankcijos apima draudimą keliauti – įtrauktiesiems į sąrašą neleidžiama atvykti į ES teritoriją ar vykti per ją tranzitu, bei turto įšaldymas – taikomas į sąrašą įtrauktų asmenų lėšoms ar ekonominiams ištekliams.⁶³

Lietuva kaimyninę šalį, ypač jos pilietinę visuomenę, remia aktyviai. Teikdama humanitarinę pagalbą, sudarydama tinkamas sąlygas ne vienai žmogaus teises ginančiai organizacijai veikti, ji prisideda prie demokratijos kūrimo ir Baltarusijos pilietinės visuomenės stiprinimo. Vienas svarbiausių žingsnių Baltarusijos kelyje demokratijos link – nevyriausybinę organizacijų, veikiančių Baltarusijos visuomenės labui, stiprinimas ir jų veiklos rėmimas, siekiant padėti tvirtus pagrindus pilietiškumui ir liberaliomis vertybėmis siekiančiai vadovautis tautai.

Ilgalaikiais projektais ugdoma Baltarusijos pilietinė visuomenė, stiprinami ryšiai ir stengiamasi perduoti patirtį tarp Baltarusijoje ir užsienyje studijuojančio bei dirbančio aktyvaus jaunimo, kultūros bei mokslų atstovų, intelektualų. Projektais socialinio vystymosi srityje siekiama mažinti atskirtį tarp įvairių

⁶² Lietuvos Respublikos Prezidentas (2020). Baltarusijos žmonės gali kliautis Lietuvos parama. Prieiga per internetą: < <https://www.lrp.lt/lt/prezidentas-baltarusijos-zmones-gali-kliautis-lietuvos-parama/34517> >.

⁶³ Europos Sąjungos Vadovų Taryba (2021). Ribojamosios priemonės po 2020m. Baltarusijos prezidento rinkimų. Prieiga per internetą: < <https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/sanctions/restrictive-measures-following-the-2020-belarus-presidential-elections/> >;

Baltarusijos visuomenės grupių, padėti jiems integruotis į visuomenę bei didinti toleranciją įvairiems visuomenės nariams. Lietuvos nevyriausybinės organizacijos, dirbančios su žmonėmis su negalia (ypač vaikais), jų šeimomis ir šioje srityje veikiančiomis organizacijomis, kasmet organizuoja mokymus, stovyklas žmonėms su negalia, rengia mokomąją – metodinę medžiagą, kuria abiejų šalių bendradarbiavimo strategiją⁶⁴. Vystomuoju bendradarbiavimu ir projektais siekiama perduoti Baltarusijos specialistams Lietuvos patirtį kultūros paveldo tyrimų, išsaugojimo, valdymo atgaivinimo ir kultūrinio turizmo plėtros srityse.

2020 m. rugpjūtį, prasidėjus pilietinei ir politinei krizei Baltarusijoje, Lietuvos vyriausybė patvirtino paramos Baltarusijos žmonėms planą.⁶⁵ Jame nutarta skirti 100 stipendijų studentų iš Baltarusijos studijoms Lietuvos aukštosiose mokyklose, 100 tūkst. eurų iš Vyriausybės rezervo humanitarinei pagalbai ir 200 tūkst. eurų – Vilniuje veikiančiam Europos humanitariniam universitetui. Taip pat buvo pritarta supaprastinti nacionalinių vizų išdavimo tvarką Baltarusijos Respublikos piliečiams. Šiais pakeitimais turėjo būti palengvintas Baltarusijos piliečių persikėlimas į Lietuvą – nacionalinei vizai gauti 6 mėnesių laikotarpiui užtenka pateikti minimalų dokumentų paketą ir finansinio aprūpinimo įrodymą – 3 mėnesiams, arba juridinio asmens įsipareigojimą dėl tokių lėšų užtikrinimo.⁶⁶ Lietuvos Respublikos Vyriausybės pagalbos Baltarusijos žmonėms plano įgyvendinimą koordinuoti pavesta Užsienio reikalų ministerijai.

Paminėtina ir tai, kad 2020 m. VU, reaguodamas į politinius įvykius Baltarusijoje ir jaunų žmonių padėtį, skyrė gabiausiems baltarusiams „LDK stipendijas“ – jos sudarė galimybę studijuoti universitete nemokamai bei numatė papildomas garantijas: gabiausiems studentams pirmaisiais studijų metais buvo mokama ir 200 eurų dydžio mėnesinė stipendija. Ši VU parama susilaukė didelio baltarusių susidomėjimo: susidomėjusių buvo net pusė tūkstančio, tačiau iš akademinis reikalavimus atitikusių Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija atrinko 72, kuriems skyrė bakalauro studijų pakopos vietas, o antrosios pakopos – magistrantūros studijas – pradėjo 34 baltarusiai.⁶⁷ Inicatyva skirta didinti aukštojo mokslo prieinamumą visiems – ypač nukentėjusiems nuo represijų jaunuoliams, kurių socialinė ar finansinė padėtis nėra itin gera. Tuo tikslu, 2021 m. planuota skirti tiek pat „LDK stipendijų“⁶⁸. Ši parama skiriama įgyvendinant minėtąjį Pagalbos Baltarusijos žmonėms planą.

Lietuva, įstojusi į ES, tapo tarptautinės donorų bendruomenės dalimi, ir pradėjo teikti paramą kitoms šalims – tapo valstybe donore. Lietuvos dvišalio vystomojo bendradarbiavimo prioritetą yra ES Rytų partnerystės valstybės. Lietuva dalyvauja vystomojo bendradarbiavimo politikoje, teikia daugiašalę paramą vystymuisi, mokėdama privalomus ir savanoriškus įnašus ir įmokas į Europos plėtros fondą, bei teikia humanitarinę pagalbą. Užsienio reikalų ministerijos Vystomojo bendradarbiavimo departamentas yra atsakingas už Lietuvos Vystomojo bendradarbiavimo politikos įgyvendinimą bei koordinavimą. Skiriamos kelios Vystomojo bendradarbiavimo su Baltarusija sritys: parama demokratijai, nepriklausomoms visuomenės informavimo priemonėms ir švietimui, pilietinės visuomenės stiprinimas – į tai įeina paramos žiniasklaidai projektai, kuriais remiamas objektyvia informacija grįstų ir tikrovę atitinkančių šaltinių kūrimas, ugdomi žurnalistų įgūdžiai, kuriami jų veiklos standartai, mokoma atpažinti propagandą.

Lietuva remia įvairias dvišales iniciatyvas, o Baltarusija yra viena daugiausiai paramos iš Lietuvos gaunančių šalių. Lietuvos vystomasis bendradarbiavimas su Baltarusija vyksta nuo 2002 m. Vystomojo bendradarbiavimo ir paramos demokratijai programos lėšomis 2002-2019 m. įgyvendintas 341 projektas

⁶⁴ Lietuvos vystomasis bendradarbiavimas. Vystomojo bendradarbiavimo prioritetai. Prieiga per internetą: <<https://orangeprojects.lt/lt/baltarusija/vystomojo-bendradarbiavimo-prioritetai-Baltarusija?fbclid=IwAR3zgfp7WqxSMsELnHD7EPAkTaaeuwmjeIzclLqgBT-GAk-M6m7ibHYCBGPM>>;

⁶⁵ Lietuvos Respublikos Vyriausybė (2020). Vyriausybė patvirtino paramos Baltarusijos žmonėms planą. Prieiga per internetą: <<https://lr.v.lt/lt/naujienos/vyriausybe-patvirtino-paramos-baltarusijos-zmonems-plana>> .

⁶⁶ Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2020). Baltarusiai galės paprasčiau atvykti ir kurtis Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/baltarusiai-gales-paprasciau-atvykti-ir-kurtis-lietuvoje>> ;

⁶⁷ Vilniaus Universitetas (2020). LDK stipendijas įsteigęs VU pasirošęs priimti nuo naujų represijų nukentėjusius baltarusių studentus. Prieiga per internetą: <https://naujienos.vu.lt/ldk-stipendijas-isteiges-vu-pasiroses-priimti-nuo-nauju-represiju-nukentejusius-baltarusiu-studentus/> >;

⁶⁸ Vilniaus Universitetas (2021). Vilniaus universitetas kviečia baltarusius nemokamai studijuoti ir gauti stipendijas. Prieiga per internetą: <<https://naujienos.vu.lt/vilniaus-universitetas-kviecia-baltarusius-nemokamai-studijuoti-ir-gauti-stipendijas/>> ;

už daugiau nei 4.4 mln. eurų, o iš viso 2019 m. Lietuva vystomajam bendradarbiavimui su Baltarusija skyrė 1,768 mln. eurų.⁶⁹ Šios politikos tikslas ir vertybė – įgyvendinti Jungtinių Tautų Darnaus vystymosi tikslus iki 2030 m., skatinti ekonominį augimą, socialinį stabilumą, integruoti besivystančias šalis į tarptautinę ekonomiką bei užtikrinti taiką.

Baltarusių tautai išgyvenant ne tik politinės valdžios puolimą, bet ir COVID-19, 2020 m. liepos 20 d. startavo Lietuvos ambasados Baltarusijoje administruojamas vystomojo bendradarbiavimo projektas, skirtas paremti Baltarusijos medicinos ir socialinių įstaigų darbuotojus, kovojančius su pandemija.⁷⁰ Projektą įgyvendinantis katalikiškos organizacijos „Caritas“ organizacijos Minsko skyrius už Lietuvos skirtas lėšas ne tik įsigijo būtiniausių asmens apsaugos priemonių, skirtų kovai su COVID-19, bet ir pradėjo pažeidžiamiausių visuomenės grupių edukaciją pandeminio atsparumo klausimais.

2021 m. kovo 24 d. įsteigta Tarptautinės atsakomybės platforma Baltarusijai (angl. *International Accountability Platform for Belarus*), kurios tikslas – rinkti, dokumentuoti, verifikuoti ir kaupti įrodymus dėl šiurkščių žmogus teisių pažeidimų Baltarusijoje, režimo struktūrų vykdomų nuo 2020 m. rugpjūčio 9 d. prezidento rinkimų iki šių dienų. Sukaupti įrodymai, reikalingi baudžiamajam persekiojimui pagal tarptautinės teisės standartus, bus saugomi ir būtų perduoti JT mandatą turinčiam mechanizmui, tokį įkūrus. Tarptautinių ir Baltarusijos nevyriausybinų organizacijų įkurtai platformai vadovauja Danijos nevyriausybė organizacija „Dignity“ (angl. *Danish Institute against Torture*). Platformos branduolį taip pat sudaro Baltarusijos žmogaus teisių centras „Viasna“ ir Tarptautinis kankinimų Baltarusijoje tyrimų komitetas bei nevyriausybė organizacija „Redress“ (Jungtinė Karalystė). Lietuva kartu su 18 valstybių bendraminčių priėmė bendrą pareiškimą, kuriuo remia Tarptautinės atsakomybės platformos Baltarusijai steigimą, reiškia solidarumą su demokratinėmis pokyčių šalyje siekiančiais Baltarusijos žmonėmis ir ragina Baltarusijos valdžią nutraukti smurtą prieš taikius savo šalies piliečius⁷¹.

Pažymėtina, jog tarptautinei bendrijai pritaikius sankcijas Baltarusijai dėl keleivinio lėktuvo priverstinio nutūpymo Minske ir žmogaus teisių pažeidimų, Baltarusija pareiškė stabdanti dalyvavimą ES Rytų partnerystės programoje. Kadangi tarptautinė bendruomenė ir Lietuva neišreiškia palaikymo politinei valdžiai Baltarusijoje, nelaiko jos teisėta, todėl nepripažįsta ir Baltarusijos valdžios sprendimo stabdyti dalyvavimą ES Rytų partnerystės programoje. Laikomasi principo, jog iš neteisės nekyla teisė (lot. *ex iniuria ius non oritur*). Vis dėlto, atsižvelgiant į vangų Baltarusijos įsitraukimą nuo pat Rytų partnerystės pradžios, manytina, kad pastarasis pareiškimas apie pasitraukimą iš esmės nelabai ką nekeičia – Baltarusija išlieka atsiribojusia nuo bet kokių šios politikos iniciatyvų.

Taigi, Lietuva jau ne vienerius metus suteikia prieglobstį Baltarusijos režimo persekiojamiems žmonėms, o Lietuvos nevyriausybinių sektoriaus ir akademinės bendruomenės patirtis pilietinės visuomenės vystymo ir švietimo klausimais yra gera priemonė siekiant surasti tinkamiausius ir veiksmingiausius būdus ir priemones, kurios pasitarnautų Baltarusijos pilietinei visuomenei. Lietuvos nevyriausybinių organizacijų vystymosi patirtis ir ekspertų įžvalgos yra „įrankis“, galintis padėti Baltarusijos visuomenei atgauti savo balsą. Dabartinė situacija Baltarusijoje reikalauja nuoseklaus veikimo ir kryptingo veiksmų plano – dėl pilietinės visuomenės patirties trūkumo, jiems reikalinga ne tik finansinė, bet ir ekspertinė pagalba, tad Lietuvos ir kitų ES valstybių veiksmai turi būti apibrėžti teisinėmis ir finansinėmis priemonėmis, kurios būtų orientuotos į plataus ir ilgalaikio tinklo paramos Baltarusijos pilietinei visuomenei sukūrimą ir praktinio jo veikimo užtikrinimą.

⁶⁹ *Vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos teikimo komisija (2020). Bendradarbiavimas su Baltarusija. Prieiga per internetą: <<https://orangeprojects.lt/lt/baltarusija/bendradarbiavimas-su-baltarusija>>.*

⁷⁰ *Vystomojo bendradarbiavimo ir humanitarinės pagalbos teikimo komisija (2020). Lietuva prisideda prie kovos su COVID-19 Baltarusijoje. Prieiga per internetą: <<https://orangeprojects.lt/lt/naujienos/lietuva-prisideda-prie-kovos-su-covid-19-baltarusijoje>>;*

⁷¹ *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2021). Steigiama tarptautinės atsakomybės platforma, skirta dokumentuoti žmogaus teisių pažeidimus Baltarusijoje. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/steigiama-tarptautines-atsakomybes-platforma-skirta-dokumentuoti-zmogaus-teisiu-pazeidimus-baltarusijoje>>;*

3.2 Teisinės garantijos ir iššūkiai baltarusių NVO Lietuvoje

Baltarusiai savo valstybėje susiduria su NVO steigimo sunkumais – valstybinė politika kovoja su pilietiškumo apraiškomis, tad iniciatyvūs piliečiai ir jų veiksmai įvairiomis priemonėmis bandomi slopinti. Lietuvoje, atvirkščiai, Baltarusijos NVO skatinamos pradėti arba vystyti savo veiklą.

NVO teisinė aplinka Lietuvoje vertintina teigiamai. Teisiniu aspektu, NVO steigėjai gali rinktis iš trijų juridinių asmenų teisinių formų, taip kuo geriau atliepdami organizacijos išsikeltus tikslus ir siekius. Steigėjai neprivalo būti Lietuvos Respublikos piliečiai ar gyventojai, jie neribojami privalomu minimaliu organizacijos įstatiniu kapitalu. Su tam tikromis išimtimis organizacijos administravimas gali būti atliekamas nuotoliniu būdu. Pabrėžtinai ir patogus susisiektis tarp Vilniaus ir Minsko, leidžiantis baltarusių organizacijos atstovams atvykti į Lietuvos Respubliką ir reikiamus veiksmus atlikti kone per vieną dieną. Dėl šių priežasčių baltarusiai neretai renkasi NVO veiklą vykdyti būtent Lietuvoje.

Lietuva, reaguodama į specifinę baltarusių pilietinės visuomenės padėtį, pritaikė tam tikras lengvatas, padedančias užtikrinti baltarusių steigiamų NVO Lietuvoje veiklos plėtrą. 2020 m. gruodžio 4 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, numatantis galimybę nuo režimo ar politinių represijų nukentėjusiems baltarusiams išduoti nemokamas nacionalines vizas.⁷² Šios lengvatos sąlyga – prašymas išduoti nacionalinę vizą turi būti teikiamas dėl ypatingų humanitarinių priežasčių arba nacionalinės vizos išdavimas atitinka vystomojo bendradarbiavimo, užsienio politikos ar nacionalinio saugumo tikslus. Baltarusijos piliečiai atvykti į Lietuvą gali remdamiesi trimis pagrindais:

- Prašant prieglobsčio dėl humanitarinių priežasčių;
- Kai išduotas vidaus reikalų ministro leidimas atvykti ir turint vizą;
- Atvykstant su iki šešių mėnesių galiojančia nacionaline visa.

Prašymai išduoti mėlynąją kortelę, t. y. leidimą laikinai gyventi⁷³ Lietuvoje, aukštos kvalifikacijos darbuotojams padedami nagrinėti paprastesne ir greitesne tvarka – dar neatvykus į Lietuvą. Iki šiol tai užtrukdavo 15 dienų nuo fizinio asmens atvykimo į Migracijos departamentą. Supaprastinta tvarka dėl vizų gali kreiptis nacionalines vizas jau turinčių piliečių šeimos nariai, juridinio asmens kvietimu atvykstantys asmenys ir kiti Baltarusijos piliečiai, turintys glaudžius ir ilgalaikius ryšius su Lietuva. Siekiant nesukelti perteklinių reikalavimų, be kita ko, reikalaujama mažiau patvirtinamųjų dokumentų.

Baltarusijos įmonėse ir organizacijose vykstantys streikai ir protestai, valstybės vykdomos represijos ir spaudimas neleidžia dirbti ir veikti visuomenės labui. Dėl šios priežasties ne viena Baltarusijos įmonė ir organizacija, ieškodama tinkamos erdvės veikti, pasitraukė į Lietuvą. Šių dienų duomenimis, Lietuva domisi apie 110 Baltarusijos įmonių, kurios čia galėtų sukurti apie 3 tūkst. naujų darbo vietų.⁷⁴ Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje buvo priimti Lietuvos Respublikos investicijų įstatymo, Lietuvos Respublikos užimtumo įstatymo ir Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pakeitimai. Įstatymų pataisomis siekiama sudaryti sąlygas lengviau plėsti verslą ir sumažinti būtinus darbuotojų perkėlimo į Lietuvą formalumus. Juo sudaromos palankesnės sąlygos perkelti įmonės darbuotojus ir jų šeimos narius, taip pat įmonės veiklą ar jos dalį iš trečiųjų šalių. Dėl leidimo gyventi Lietuvoje gali kreiptis ne tik aukštos kvalifikacijos, bet visi perkelti darbuotojai, be to, nevertinama, ar šeimos nariai atitinka darbo rinkos poreikius – jie turi teisę dirbti Lietuvoje ir gauna tokios pat trukmės leidimą gyventi.⁷⁵ Taip pat Vyriausybė šiuo metu svarsto Ekonomikos ir inovacijų ministerijos iniciatyvą atleisti

⁷² Lietuvos Respublikos Užsienio reikalų ministerija (2020). Režimo persekiojamiems baltarusiams – nemokamos Lietuvos nacionalinės vizos. Prieiga per internetą: <<https://www.urm.lt/default/lt/naujienos/rezimo-persekiojamiems-baltarusiams-nemokamos-lietuvos-nationalines-vizos>>;

⁷³ Paminėtina, kad pasaulinės pandemijos akistatoje, Baltarusijos piliečiams, kuriems išduotas leidimas gyventi Lietuvoje, suteikiama galimybė gauti vakciną nuo COVID-19.

⁷⁴ Neliupšienė J. (2021). Vis daugiau Baltarusijos įmonių ketina persikelti į Lietuvą. Prieiga per internetą: <<https://www.lrt.lt/naujienos/verslas/4/1407854/neliupsiene-vis-daugiau-baltarusijos-imoniu-ketina-persikelti-i-lietuva>>;

⁷⁵ Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija (2020). A. Armonataitė: svarbu ne tik pritraukti Baltarusijos talentus, bet sudaryti sąlygas ilgalaikiai veiklai. Prieiga per internetą: <<https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/a-armonataite-svarbu-ne-tik-pritraukti-baltarusijos-talentus-bet-sudaryti-salygas-ilgalaikiai-veiklai>>;

į Lietuvą persikeliančius asmenis nuo muitų ir importo PVM mokesčio asmeniniams daiktams perkelti.⁷⁶ Šios lengvatos turėtų palengvinti persikėlimo į Lietuvą procesą bei sumažinti kaštus.

2021 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos įstatymo dėl užsieniečių teisinės padėties pakeitimai ir papildymai, kuriais suteikiama galimybė užsieniečiams, įskaitant baltarusius, paprasčiau ir greičiau naudotis administracinėmis, viešosiomis ir komercinėmis paslaugomis. Iki šių pakeitimų sistema veikė nevieningai, užsieniečių registravimo mechanizme buvo spragų, dėl to užsieniečių duomenų tvarkymas buvo netikslus ir klaidingas.⁷⁷ Elektroninis rezidentas – užsienietis, kuris siekia naudotis Lietuvos teikiamomis administracinėmis, viešosiomis ar komercinėmis elektroniniu (nuotoliniu) būdu teikiamomis paslaugomis. Asmeniui įstatymo nustatyta tvarka yra suteikiamas elektroninis rezidento statusas bei išduodama elektroninės atpažinties ir elektroninio parašo priemonė.⁷⁸ Šių pakeitimų nauda baltarusiams neabejotina – kadangi elektroninis parašas turi tokią pat juridinę galią, kaip ir įprastas, juo gali būti patvirtinama tapatybė, pasirašomi dokumentai, todėl daliai reikiamų atlikti administracinių ar kitų veiksmų nebereikia atvykti į Lietuvą.

Vis dėlto, šis statusas suteikiamas tik fiziškai atvykus į Migracijos departamentą – sprendimas dėl elektroninio rezidento statuso suteikimo priimamas nedelsiant, užsieniečiui fiziškai atvykus į Migracijos departamentą Lietuvoje. Vizito metu užsakoma ir elektroninio rezidento kortelės gamyba, kurią galima atsiimti Migracijos departamento padaliniuose Lietuvoje.⁷⁹ Todėl asmenims, esantiems užsienyje ir neturintiems galimybės išvykti iš savo valstybės dėl jų nepriklausančių priežasčių, pasinaudoti šia paslauga kol kas praktiškai neįmanoma. Tad šiuo atveju baltarusiams, nesantiems Lietuvoje, užsiveria durys ir galimybė gavus elektroninio rezidento statusą naudotis elektroniniu būdu teikiamomis paslaugomis.

Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija 2021 m. liepos 5 d. akreditavo baltarusių demokratinę atstovybę, taip suteikdama oficialų statusą Vilniuje dirbančiai Baltarusijos opozicijos lyderės Svatlanos Cichanouskajos komandai.⁸⁰ Šiuo simboliniu žingsniu pripažįstama demokratinė Baltarusijos pilietinės visuomenės valia, tad baltarusiai, turėdami oficialią atstovybę ES šalyje, galės paprasčiau skleisti žinią pasauliui apie kovą už demokratiją ir laisvę.

Popilietinės visuomenės sukilimų Baltarusijoje, Vilniaus miesto savivaldybė suteikė patalpą baltarusiams, kurie negali realizuoti savęs savo šalyje. Patalpose numatyta teikti visą būtiną pagalbą.⁸¹ Taip pat „Go Vilnius“ sukūrė specialų baltarusiams skirtą puslapį rusų kalba, kuriame pateikiami svarbiausi klausimai ir atsakymai baltarusiams, norintiems persikelti į Vilnių – vizos gavimo, gyvenamosios vietos ir kt. Taip pat organizuojami nuotoliniai susitikimai rusų kalba, siekiant padėti jau atvykusiems baltarusiams integruotis.⁸²

Reaguojant į neramumus ir baltarusių kovą už laisvę, Lietuvoje buvo įsteigti keli labdaros ir paramos fondai, skirti nukentėjusiems nuo represijų ir pilietinei visuomenei paremti: Baltarusijos solidarumo fondas „Bysol“ (2020) – fondas, kuris remia baltarusių medicinos, sporto ir kultūros fondus, teikia pagalbą politinių kalinių šeimoms, padeda atleistiems iš darbo įgyti naują profesiją bei remia kitas vietines baltarusių pilietinės visuomenės iniciatyvas, kurios vienija baltarusius kovoje prieš neteisę⁸³; „Strana dlya zhizni“ (2020) – fondas teikia pagalbą politiniams kaliniams, padeda vizų ir apgyvendinimo klausimais, suteikia pagalbą baltarusiams norint gauti užsienio vizas ar studijuoti užsienyje, taip pat

⁷⁶ *Ibid*;

⁷⁷ *Infoplex (2021). Elektroninio rezidento statuso įteisinimas Lietuvoje. Prieiga per internetą: <<https://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=54&str=77309>>*;

⁷⁸ *Migracijos departamentas (2021). Noriu tapti elektroniniu rezidentu. Prieiga per internetą: <<https://www.migracija.lt/noriu-tapti-elektroniniu-rezidentu>>*;

⁷⁹ *Migracijos departamentas (2021). „E. rezidento kortelė – nuo š.m. birželio 21 d.). Prieiga per internetą: <https://www.migracija.lt/-e.-rezidento-kortel%C4%97-nuo-%C5%A1.-m.-bir%C5%BEelio-21-d.?redirect=%2F>*

⁸⁰ *Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija (2021). Lietuvos užsienio reikalų ministerijoje akredituota Baltarusių demokratijos atstovybė. Prieiga per internetą: <<http://www.urm.lt/default/lt/naujienos/lietuvos-uzsienio-reikalu-ministerijoje-akredituota-baltarusiu-demokratijos-atstovybe>>*;

⁸¹ *Vilniaus miesto savivaldybė (2020). Baltarusiai nuo šiol turės erdvę Vilniuje, kur telksis bendruomenė, vyks parodos. Prieiga per internetą: <<https://vilnius.lt/lt/2020/10/12/baltarusiai-nuo-siol-tures-erdve-vilniuje-kur-telksis-bendruomene-vyks-parodos/>>*;

⁸² *Prieiga per internetą: <<https://www.govilnius.lt/relocation-from-belarus>>*;

⁸³ *Labdaros ir paramos fondas „Bysol“ (2020). Prieiga per internetą: <<https://lithuania.bysol.org/lt>>*;

materialinę pagalbą aktyviai visuomenės daliai, jų šeimoms ir vaikams;⁸⁴ Labdaros ir paramos fondas „Razam“ teikia materialinę ir informacinę pagalbą baltarusiams.

Nepaisant to, kad baltarusiams suteikiamos aptartos lengvatos ir parama, o teisinė aplinka Lietuvoje baltarusių NVO steigimui yra gana palanki, svarbu atpažinti ir aptarti ir jos tobulintinus aspektus.

Pirma, naudojimuisi viešosiomis paslaugomis nuotoliniu būdu reikia turėti elektroninę atpažinties priemonę. Elektroniniu parašu, kuriuo galima patvirtinti savo tapatybę ir pasirašyti dokumentus,⁸⁵ prisijungus prie Elektroninių valdžios vartų ir patvirtinus reikiamus duomenis, pasirinktos paslaugos suteikiamos nuotoliniu būdu. Elektroninį parašą gauti gali pilnametis asmuo, ir tik Lietuvos Respublikos pilietis arba užsienietis, turintis teisę gyventi Lietuvos Respublikoje patvirtinantį pažymėjimą. Alternatyva tam – elektroninio rezidento statusas. Tačiau baltarusių visuomenė šiuo atveju taip pat atsiduria aklavietėje – nesant Lietuvoje, įgyti šį statusą praktiškai neįmanoma. Pagalba baltarusiams lengviau naudotis Lietuvos administracinėmis, viešosiomis ar kitomis paslaugomis galėtų būti galimybė jiems gauti elektroninio rezidento statusą nuotoliniu būdu – neatvykstant į Migracijos tarnybą Lietuvoje.

Antra, šiuo metu, prieš pateikdamas prašymą dėl elektroninio rezidento statuso suteikimo, užsienietis privalo sumokėti valstybės rinkliavą dėl šio statuso suteikimo ir elektroninės atpažinties ir elektroninio parašo priemonės išdavimo, kuri sudaro 90 eurų.⁸⁶ Nėra būtina valstybės rinkliavą panaikinti kiekvienam užsieniečiui, tačiau baltarusiams bent dalinis šios sumos kompensavimas būtų tikslingas. Tikėtina, jog tai paspartintų baltarusių iniciatyvas, ir kilus dvejoniems dėl NVO steigimo, pati Lietuva pasufleruočiau atsakymą ir paskatintų imtis pilietinio aktyvumo veiksmų.

Trečia, aptartina banko sąskaitos atidarymo galimybė. Asmenys iš trečiųjų šalių, tarp jų ir baltarusiai, susiduria su saugumo, pinigų plovimo prevencijos reikalavimais, kurie banko sąskaitos atidarymo procesą daro sudėtingesnį. Negana to, karantino ribojimai tik patvirtino, jog bankai nesudaro galimybės naujiems klientams atsidaryti sąskaitą nuotoliniu būdu. Kone visi bankai šios paslaugos nelaiko prioritetine ir nuotoliu būdu suteikia tik jau esamiems klientams, Lietuvos gyventojams⁸⁷. Todėl baltarusiams, negalintiems išvykti iš savo šalies ir įgyti elektroninio rezidento statusą nuotoliniu būdu, nėra galimybės ir atidaryti juridinio asmens (NVO) banko sąskaitą.

Trečia, norint sėkmingai vystyti NVO veiklą Lietuvoje, svarbu užtikrinti teisingą buhalterinę apskaitą. Tam reikalingos specifinės žinios, teisinės sistemos supratimas, ir, be abejo, valstybinės kalbos žinojimas. Kiekviena organizacija laikoma atskiru apskaitos vienetu ir į apskaitą bei finansinę atskaitomybę turi būti įtraukiamas tik jos turtas, kapitalas, įsipareigojimai, pajamos ir sąnaudos.⁸⁸ Galimybė palengvinti baltarusių NVO veiklos vykdymą galėtų būti specialistų ar įmonių, besispecializuojančių buhalterijos ir apskaitos paslaugų teikime, paslaugų kainų kompensavimas, pavyzdžiui, pirmuosius NVO veiklos metus, arba nemokamo šių paslaugų teikimo organizavimas.

Ketvirta, nepaisant NVO palankios teisinės aplinkos ir paramos Baltarusijos pilietinei visuomenei, apskritai nėra aiškaus plano dėl baltarusių nevyriausybinių organizacijų Lietuvoje ir pačioje Baltarusijoje. Lietuvos valdžios institucijos, teikdamos reikšmę ir svarbą trečiajam sektoriui, turėtų svarstyti konkrečius veiksmus ir spręsti šiuos klausimus: ar Lietuva turėtų orientuotis tik į šių organizacijų informavimą, žinių perdavimą ir pagalbą įsisteigti tik joms išreiškus poreikį, ar siekis turėtų būti baltarusių NVO išmokyti, įgalinti ir nuolat dalintis gerąja praktika savo iniciatyva.

Nubrėžusios kryptį, Lietuvos valdžios institucijos turėtų spręsti, ar Lietuva turėtų dirbti tik su žmogaus teises ginančiomis, demokratijos siekiančiomis baltarusių NVO, ar organizacijų rato neriboti, turint omenyje, kad tik visapusiškas pilietinės visuomenės atstovavimas ir įgalinimas gali lemti teigiamus pokyčius.

⁸⁴ Labdaros ir paramos fondas „Strana dlya zhizni“ (2020). Prieiga per internetą: <<https://en.stranafund.org/article/about>>;

⁸⁵ VŠĮ „Rinkos aikštė“ (2019). Elektroninis parašas: jo privalumas, trūkumai ir kitos įdomybės. Prieiga per internetą: <<https://rinkos-aikste.lt/elektroninis-paraas-jo-privalumai-trukumai-ir-kitos-domybs/>>.

⁸⁶ Migracijos departamentas (2021). Noriu tapti elektroniniu rezidentu. Prieiga per internetą: <<https://www.migracija.lt/noriu-tapti-elektroniniu-rezidentu>>;

⁸⁷ Delfi.lt (2020). Karantino metu naują sąskaitą pavyks atsidaryti ne visuose bankuose. Prieiga per internetą: <<https://www.delfi.lt/verslas/verslas/karantino-metu-nauja-saskaita-pavyks-atsidaryti-ne-visuose-bankuose.d?id=83878611>>;

⁸⁸ Slavickienė, A. NVO buhalterinės apskaitos tvarkymas ir projektų finansų valdymas (2016). Prieiga per internetą: <<https://vdocuments.mx/nvo-buhalterines-apskaitos-tvarkymas-ir-projektu-finansu-valdymas.html>>.

Taip pat ypač svarbu spręsti, ar Lietuvos valdžios institucijos bei kiti įgalioji subjektai turėtų stengtis baltarusių NVO Lietuvoje „atvesti“ vieną pas kitą, taip užtikrinant jų patirties savalaikį dalijimąsi, gebėjimų ugdymą ir stiprinimą. Šiam uždaviniui įgyvendinti reikėtų kurti duomenų sistemą, prieinamą ne tik už jos valdymą atsakingoms institucijoms, tačiau ir patiems baltarusiams: sistemose talpinti visą būtiną informaciją organizacijos veiklos administravimo aspektu, naudingus kontaktus ir kitus patarimus. Galiausiai, šios sistemos turėtų veikti kaip priemonė, padedanti identifikuoti baltarusių NVO poreikius.

Pastarasis aspektas veda prie dar vienos problemos – Lietuvos valdžios institucijos neturi ne tik plano, bet ir žinių pagrindo jam sudaryti. Nėra žinoma, kokie yra baltarusių NVO poreikiai (be galimybės įsisteigti ir finansavimo), kokių žinių ir įgūdžių jiems trūksta bei ar turimų užtenka, pavyzdžiui, paramai gauti, metinėms ataskaitoms teikti ir kt. Taipogi nėra aišku, ar egzistuoja „baltarusių NVO centras“, organizacijų koordinatorius, ir kokius ryšius Lietuvos valdžios institucijos su juo palaiko.

Lietuvoje tokio plano nėra iš dalies dėl to, kad nėra aiškaus už tai atsakingo subjekto. Yra reglamentuota, jog su trečiuoju sektoriumi Lietuvoje dirba Socialinės apsaugos ir darbo ministerija, tačiau atsiradus tarptautiniam elementui (baltarusiams), atrodytų, jog turėtų būti atsakinga Užsienio reikalų ministerija. Šiuo atveju svarbu nuspręsti, kuri iš institucijų yra atsakinga už baltarusių NVO (tiek Baltarusijoje, tiek Lietuvoje) koordinavimą ir ryšių su jomis palaikymą. Svarstytinas tarpinstitucinės tarybos kūrimas ar Lietuvos NVO atstovų įgalinimas veikti šiuo klausimu.

Nežinomi ne tik baltarusių NVO poreikiai, bet ir tai, ką Lietuva gali joms pasiūlyti be jau esančių lengvatų ir kitų priemonių. Siekiant efektyvaus aptariamojo plano įgyvendinimo, būtina išsiaiškinti, ar Lietuvoje yra atitinkamų sričių (pirmiausiai, NVO) ekspertų, galinčių konsultacijas teikti, pranešimus skaityti rusų kalba; ar valdžios institucijos ir įstaigos turi reikiamus išteklius ir galimybes teikti konsultacijas teisinio reguliavimo klausimais, atlikti administracinius veiksmus rusų kalba ir kt.

Galiausiai, baltarusių NVO įgalinimo ir koordinavimo planas turėtų apimti ne tik dabartinę situaciją – veiklą autoritarinio Baltarusijos režimo sąlygomis. Būtina svarstyti ir tai, kokie būtų Lietuvos veiksmai šiam pasikeitimus. Spręstini tokie klausimai, kaip: ar Lietuva prisidės prie Baltarusijos NVO teisinės aplinkos gerinimo, įstatymų pakeitimų rengimo, rekomendacijų jiems teikimo, jei taip, ar tai darys savarankiškai, o galbūt prisidėdama prie Europos Tarybos, ES institucijų iniciatyvų. Taipogi svarbu, kokių priemonių imtųsi Lietuva pereinamuoju laikotarpiu: ar pagalbos veiksmus jam pasiruošti pradėtų jau dabar.

Taigi, darytina išvada, kad nors baltarusių NVO steigimas Lietuvoje įmanomas ir Lietuvos valdžios institucijų vertinamas palankiai, tačiau dauguma šių organizacijų susiduria su įvairiais iššūkiais. Nepaisant to, perspektyva gana gera: šie iššūkiai nėra neįveikiami, tačiau norint įgalinti baltarusių pilietinę visuomenę veikti naudojantis Lietuvoje įsteigtomis NVO, reikalinga įvairiapusė parama ir pagalba.

Išvados

1. Baltarusijos pilietinė visuomenė nėra stipri ir susiduria su nemažai iššūkių. Labiausiai pilietinės visuomenės vystymąsi varžo valstybės institucijos: formuojama nepalanki teisinė aplinka, persekiojami ir baudžiami organizacijų lyderiai, sukeliama trukdžiai organizacijoms steigtis bei rinktis į susibūrimus ir pan. Baltarusijos valdžia pilietinės visuomenės organizacijas laiko grėsme dėl jų dažnai pateikiamos kritikos valdžios institucijų sprendimams bei aktyvaus demokratijos skatinimo. Nors NVO advokacija Baltarusijoje nuo 2009 m. iki 2019 m. sustiprėjo 0,9 balo⁸⁹ (Pilietinės visuomenės organizacijų tvarumo indeksas), organizacijų įtaka valstybės institucijų sprendimams vis dar yra nedidelė, o aktyvistų pastangos įsitraukti slopinamos. Tai leidžia manyti, kad Baltarusijos pilietinei visuomenei tenkantys iššūkiai artimiausiu metu neišnyks.
2. Baltarusių pilietinės visuomenės stiprinimo Lietuvoje siekiama įvairiomis priemonėmis: finansiškai remiant baltarusius ir jų organizacijas, leidžiant palengvintomis sąlygomis atvykti ir reziduoti Lietuvoje, sudarant galimybę perkelti veiklą į Lietuvą ir sėkmingai vystyti, jaunimui padedant siekti aukštojo mokslo bei remiant nukentėjusiuosius nuo represijų ir spaudimo savo šalyje.
3. Nors NVO teisinė aplinka Lietuvoje vertinama teigiamai, o lengvatų ir skiriamos paramos apimtis, regis, yra pakankama, baltarusių NVO susiduria su įvairiais iššūkiais: buhalterinės apskaitos, galimybių naudotis viešosiomis administracinėmis paslaugomis nuotoliniu būdu stokos, nepakankamo finansavimo, kalbos barjero ir iš to kylančiais sunkumais perprasti vidaus teisinę sistemą ir tvarką.
4. Lietuvos valdžios institucijos (pirmiausia, Užsienio reikalų ministerija) turėtų sudaryti aiškų veiksmų, susijusių su baltarusių NVO, planą, kuris apimtų kompetentingų institucijų veikimo krypties ir apimties nustatymą, reikiamos informacijos rinkimą ir sisteminimą, jos pritaikymą stiprinant baltarusių organizacijas Lietuvoje, tarpinstitucinės ir (ar) iš Lietuvos NVO atstovų sudarytos tarybos baltarusių NVO reikalams kūrimą.

⁸⁹ Tyrimo metu 2020 m. PVO tvarumo indeksas, kuris, tikėtina, atspindėtų pastarųjų įvykių Baltarusijoje neigiamą poveikį jos pilietinei visuomenei, nebuvo paskelbtas ir žinomas.

Tyrimas.
Rytų partnerystė ir Lietuva: iššūkiai NVO, sprendimai ir galimybės.
Baltarusijos atvejis

Viešoji įstaiga „NVO teisės institutas“

2021 m. rugpjūtis
Vilnius